UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA" IAȘI
FACULTATEA DE ECONOMIE ȘI ADMINISTRAREA AFACERILOR
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ECONOMIE
DOMENIUL: ECONOMIE ȘI AFACERI INTERNAȚIONALE

II 39.448
BCU IAȘI - ECONOMIE

Rezumatul tezei de doctorat:

Transformări instituționale, dinamica comercială și relația instituții - comerț în Republica Moldova, după semnarea Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană

Coordonator științific:
Prof. Univ. Dr. Gabriela Carmen Pascariu

Doctorand:
Mușchei Ion

- Iași, 2021 –

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBL. CENTR. UNIV.
„M.EMINESCU" IAȘI
ȘTIINȚE ECONOMICE

II 39.448
BCU IAȘI - EONOMIE

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ado A60
sp 742111

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA" IAȘI
FACULTATEA DE ECONOMIE ȘI ADMINISTRAREA AFACERILOR
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ECONOMIE
DOMENIUL: ECONOMIE ȘI AFACERI INTERNAȚIONALE

Rezumatul tezei de doctorat:

Transformări instituționale, dinamica comercială și relația instituții - comerț în Republica Moldova, după semnarea Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană

0 000008 69254 BCU IAȘI

Coordonator științific:
Prof. Univ. Dr. Gabriela Carmen Pascariu

Doctorand:
Mușchei Ion

- Iași, 2021 –

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ed.o
B.C.U. „M. EMINESCU” DIN
STIINTE ECONOMICE
14.04.2021

Cuprins:

Lista abrevierilor 4

Lista tabelelor 5

Lista graficelor 6

Introducere 8

Capitolul I: Acordul de Asociere dintre Republica Moldova şi Uniunea Europeană 24

I.1. Scurt istoric al relaţiilor de cooperare dintre Republica Moldova şi Uniunea Europeană 25

I.2. Ce reprezintă un Acord de Asociere? 28

I.3. Structura, obiective şi principiile de funcţionare ale Acordului de Asociere. 32

I.4. Participanţii angajaţi în procesul de implementare a Acordului de Asociere 34

I.5. Principalele domenii de cooperare: cooperarea sectorială, comerţ şi aspecte legate de comerţ 35

I.6. Stadiul actual al implementării Acordului de Asociere 37

Concluzii 40

Capitolul II: Instituţionalism 42

II.1. Definirea şi clasificarea instituţiilor 42

II.2. Rolul instituţiilor în societate 48

II.3. Impactul instituţiilor asupra dezvoltării economice 51

II.4. Măsurarea instituţiilor - aspecte metodologice 53

II.5. Rezultatele empirice privind evoluţia indicatorilor instituţionali în Republica Moldova 57

II.5.1. Responsabilitate şi participare/răspundere 58

II.5.2. Stabilitatea politică, absenţa violenţei şi a terorismului 62

II.5.3. Eficacitatea guvernării 67

II.5.4. Calitatea reglementării 70

II.5.5. Statul de drept 74

II.5.6. Controlul corupţiei 78

Concluzii 83

Capitolul III: Comerţ şi aspecte legate de comerţ 87

III.1. Pledoarie pentru comerţ 88

BCU „M. EMINESCU” CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

III.2. Deschiderea comercială 91
III.3. Dinamica comercială a Republicii Moldova 95
III.4. Impactul creării Zonei de Liber Schimb Aprofundat şi Cuprinzător 97
III.5. Principalii parteneri comerciali ai Republicii Moldova 101
III.6. Ce exportă şi ce importă Republica Moldova 107
Concluzii 109

Capitolul IV: Relaţia instituţii – comerţ în Republica Moldova 112
IV.1. Relaţia instituţii comerţ în literatura de specialitate 114
IV.2. Cuantificarea instituţiilor şi a fluxurilor comerciale - abordare metodologică 118
IV.3. Testarea staţionarităţii seriilor de date 119
IV.4. Testarea cauzalităţii bidirecţionale a seriilor de date 120
IV.5. Estimarea modelelor de regresie de tip panel 123
IV.6. Validarea modelelor de regresie de tip panel 125
Concluzii 127

Capitolul V: Validarea empirică a rezultatelor prin chestionare 129
V.1. Abordarea metodologică 130
V.2. Rezultate obţinute şi interpretare 131
Concluzii 150

Concluzii 153
Bibliografie: 164
Anexe 176

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Introducere:

Acordurile de Asociere (AA) reprezintă cele mai importante instrumentele de realizare a convergenței economice și instituționale. Republica Moldova și Georgia, au fost primele state care au parafat un astfel de AA cu Uniunea Europeană (UE), la Summitul de la Vilnius, în data de 29 noiembrie – 2013. Mai mult decât atât, în septembrie 2014, Republica Moldova a și semnat acest acord, prin care s-a creat un cadru instituțional favorabil punerii în funcțiune a mecanismelor necesare implementării acestuia. Prin urmare, s-a constituit un regim comercial preferențial acordat Republicii Moldova de către UE în mod unilateral, și anume semnarea și intrarea în vigoare Acordului de Liber Schimb prin care s-a constituit o Zonă de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător (ZLSAC).

AA, are două puncte forte: transferul de instituții europene și liberalizarea comerțului. Aceste două pârghii de influențare a agendei interne pot determina creșterea și dezvoltarea economică a Republicii Moldova. Comerțul creează bunăstare, pentru că dacă părțile implicate în activități comerciale nu ar avea beneficii, atunci schimburile nu ar mai avea loc. În același timp, din perspectiva teorie neo-instituționaliste, tipul aranjamentului instituțional este de cea mai mare importanță pentru efectele pe plan economic, în special pentru creșterea economică. Creșterea și dezvoltarea economică stă în tipul aranjamentului instituțional de bază (reglementări ca reguli ale jocului) și modul în care aceste reglementări sunt aplicate. Această lucrare se concentrează în mod special pe transferul de instituții, pe dinamica comercială și mai ales pe relația dintre instituții și comerț, ca factori ai creșterii și dezvoltării economice. Prin urmare, întrebările la care cercetarea de față încearcă să răspundă sunt următoarele:

Î.1. *În ce măsură Acordul de Asociere a influențat/transformat cadrul instituțional din Republica Moldova?*

Î.2. *Care a fost dinamica comercială după crearea Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător?*

Î3. *Există cauzalitate între instituții și comerț în relația Uniunii Europene cu Republica Moldova?*

Î4. *Cum influențează noul cadru instituțional din Republica Moldova fluxurile comerțul?*

Î5. *Care instituții au un impact semnificativ asupra mediului de afaceri din Republica Moldova?*

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

În prezent, UE este principalul partener comercial al țărilor din Parteneriatul Estic (PaE), acest lucru a condus la diversificarea economiei și la adaptarea ei în contextul actual. PaE de 11 ani de zile joacă cel mai important rol în consolidarea și dezvoltarea cooperării dintre statele din vecinătatea estică și Uniunea Europeană. Calitatea instituțiilor influențează valoarea și durabilitatea comerțului. Ipoteza predominantă în literatura de specialitate este următoarea: *instituțiile contează, sunt importante iar statele cu aceeași calitatea instituțională tind să-și intensifice fluxurile comerciale.* Plecând de la analiza gradului de transpunere a aquis-ului comunitar în legislația națională, monitorizarea evoluției și a calității instituțiilor precum și dinamica comercială, ***scopul principal al tezei de doctorat*** *este cel de a analiza relația dintre instituții și comerț, plecând de la stabilirea relației de cauzalitate între cele două variabile.*

Pentru atingerea scopului am stabilit următoarele obiective de cercetare:

O1. Măsurarea gradului de transpunere a aquis-ului comunitar în legislația națională;

O2. Analizarea evoluției indicatorilor instituționali în Republica Moldova;

O3. Evaluarea impactului creării Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător asupra fluxurilor comerciale;

O4. Analiza relației de cauzalitate dintre instituții și comerț;

O5. Analiza statistică a influenței indicatorilor instituționali asupra comerțului;

O6. Identificarea instituțiilor care influențează semnificativ mediul de afaceri din Republica Moldova;

Astfel, rezultatele obținute ne vor permite să demonstrăm următoare **ipoteze ale cercetării:**

I1. Acordul de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană a îmbunătățit calitatea instituțiilor din Republica Moldova;

I2. Crearea Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător a impulsionat semnificativ fluxurile comerciale dintre cei doi actori;

I3. Relația dintre instituții și comerț este o relația bidirecțională;

I4. Calitatea instituțiilor din Republica Moldova influențează semnificativ comerțul;

I5. Calitatea cadrului instituțional din Republica Moldova influențează mediul de afaceri;

Abordare metodologică:

În vederea îndeplinirii obiectivelor stabilite, precum și atingerii scopului urmărit,

BCU "ION CREANGĂ" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

demersul științific va apela la o abordare metodologică mixtă ce include atât instrumente calitative (analiza rapoartelor privind implementarea măsurilor AA în legislația națională, rapoartele World Governance Indicators, rapoartele privind fluxurile comerciale etc.) cât și instrumente cantitative (formarea unei baze de date privind analiza relației instituții-comerț, formularea, aplicarea și prelucrarea chestionarului). Actorii analizați în studiul de față sunt UE ca actor unitar în sistemul internațional, Republica Moldova și statele CSI (folosite într-o mai mică măsură de multe ori doar pentru a putea face o comparație cu statele din UE). Cercetarea este de natură sistemică și pornește de la o serie de date culese din diverse surse, enunțate mai jos, dar și de la obiectivele propuse în textul AA și enunțate în Planul Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova-UE pentru anii 2014-2016 dar și pentru anii 2017-2019.

Astfel, pentru atingerea scopului propus, am plecat în primul rând de la stadiul actual al implementării Acordului de Asociere care se află implementat în acest moment într-un procent de aproximativ 72%-75%. Considerăm că este un procent suficient de mare pentru a putea produce efecte în arhitectura instituțională, iar sursa de informare s-a bazat pe rapoartele instituțiilor oficiale și rapoartele diferitor thin-thanik-uri din Republica Moldova. Un grad de dificultate mai ridicat a fost dat de alegerea și „măsurarea" instituțiilor care a rezultat din caracterul complex al instituțiilor și din multitudinea actorilor care încearcă să măsoare instituțiile. Totuși, în acest studiu am apelat la baza de date intitulată Indicatori ai Guvernanței Globale la nivel mondial formulată de către Daniel Kaufmann, Aart Kraay și Massumo Mastruzzi. Indicatorii rezultați însumează 31 de surse diferite de culegere a datelor atât la nivel național cât și internațional pentru mai mult de 200 de țări. Acești indicatori au devenit din ce în ce mai utilizați în ultimii ani atât de factorii decizionali cât și de numeroși cercetători. Utilitatea lor vine din faptul că ei oferă o acoperire mai largă asupra procesului de guvernare dintr-un stat, în orice caz mai mare decât oricare altă bază de date existentă, pentru că alte baze de date se concentrează pe analiza doar a unei instituții sau a unui proces. Aceste instituții au măsurat calitatea instituțională din Republica Moldova, dar și calitatea instituțională din fiecare stat din UE, din CSI (în cazul UE și a CSI, s-a realizat media calității instituționale pentru a putea stabili o analiză comparată a calității instituționale din Republica Moldova și UE respectiv CSI). Perioada analizată a fost cuprinsă între anii 2002 și 2019. Astfel, am putut măsura și analiza calitatea instituțională pentru fiecare țară în parte îndeplinind astfel Obiectivul numărul 2.

Fluxurile comerciale au fost analizate prin prisma valorii totale (Export + Import) măsurate în mii de dolari (USD) cu statele din UE și din CSI, cuprinzând perioada de timp

2002-2019. Datele au fost colectate de la: Biroul Național de Statistică din Republica Moldova, Banca Națională a Republicii Moldova, World Integrated Trade Solutions, UN Comtrade, Trading Economics, World Trade Organization, Fondul Monetar Internațional, European Trade Union Institute, Camera de Comerț și Industrie din Republica Moldova, International Trade Center.

Odată stabilită metoda de culegere și prelucrare a datelor în ceea ce privește instituțiile și fluxurile comerciale, am stabilit relația de cauzalitate între aceste două variabile ca mai apoi să testez și influența instituțiilor asupra fluxurilor comerciale. Pentru a analiza relația de cauzalitate dintre instituții și comerț ca mai apoi să analizez influența instituțiilor asupra comerțului am apelat la următoarea strategie empirică.

În primul rând, în vederea obiectivului urmărit și ținând cont de specificul datelor utilizate (serii de tip și date de tip panel) am recurs la următoarele etape: (1) verificarea staționarității seriilor de date și transformarea acestora, după caz; (2) testarea cauzalității bidirecțională a seriilor de date de tip panel, folosind Testul Dumitrescu Hurlin (3) estimarea modelelor de regresie de tip panel cu efecte fixe dar și cu efecte aleatoare (4) identificarea și validarea modelului sau a modelelor adecvate datelor utilizate. Iar într-un final am apelat la utilizarea și aplicarea unui chestionar asupra firmelor din Republica Moldova care desfășoară activități comerciale internaționale.

Structura tezei:

Lucrarea de față este structurată în 5 capitole:

Capitolul I – Acordul de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană, descrie semnificația și importanța unui astfel de acord, rolul, scopul și obiectivele stipulate de acest acord, actorii implicați în implementarea acestui acord și principalele domenii de cooperare. Însă cel mai important aspect al acestui capitol este dat de „Stadiul actual al implementării Acordului de Asociere". Această evaluarea a implementării Acordului va fi analizate pe fiecare Titlu în parte iar la final va rezulta o medie procentuală ce reprezintă nivelul de implementare a Acordului de Asociere.

Capitolul II intitulat *Instituționalism* definește instituțiile, prezintă rolul, impactul și importanța instituțiilor într-o societate. Acest capitol descrie și motivează alegerea instituțiilor supuse analizei după care descrie rezultatele empirice privind evoluția și transformările instituționale produse în Republica Moldova. În acest capitol se analizează și se compară mediul instituțional din Republica Moldova și Uniunea Europeană respectiv CSI.

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

În *Capitol III - Comerț și aspecte comerciale,* după cum sugerează și titlu, urmărește dinamica fluxurilor comerciale ale Republicii Moldova. În acest capitol analizez importanța comerțului pentru Republica Moldova, deschiderea către comerț dar mai ales modificările fluxurilor comerciale după implementarea și intrarea în vigoare a Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător. De asemenea, acest capitol descrie modificările produse în ierarhia partenerilor comerciali ai Republicii Moldova și principalele produse de export și import a Republicii Moldova.

Capitolul IV intitulat *Relația instituții-comerț în Republica Moldova,* reprezintă analiza cantitativă a acestei lucrări, pornind de la rezultatele obținute în capitolele II și III, acest capitol urmărește atingerea scopului principal al tezei de doctorat și anume stabilirea relației de cauzalitate între instituții și comerț. Odată stabilită această cauzalitate, partea a doua a capitolului va analiza impactul instituțiilor asupra comerțului. Rezultatele obținute în capitolul IV, dar și în capitolele II și III vor fi verificate și validate cu rezultatele obținute în urma aplicării chestionarului care vor fi descrise și interpretate în *Capitolul al V-lea* intitulat *Validarea empirică prin chestionare.*

Teza de doctorat cu titlul *„Transformări instituționale, dinamica comercială și relația instituții-comerț în Republica Moldova, după semnarea Acordului de Asociere cu Uniunea Europeană"* se circumscrie, în sfera științelor economice, a studiilor de integrare europeană și a relațiilor internaționale. La baza acestei analize stă teoria instituționalismul economic, care evidențiază rolul pe care pot să îl joace instituțiile în dezvoltarea economică a țărilor aflate în tranziție și importanța fluxurilor comerciale asupra dezvoltării instituționale.

În urma acestei analize, putem consta în primul rând o creștere semnificativă a comerțului cu statele din Uniunea Europeană. În al doilea rând, se observă schimbarea partenerilor comerciali ai Republicii Moldova. În același timp, rolul și impactul Acordului de Asociere asupra cadrului instituțional din Republica Moldova este nesemnificativ, calitatea instituțională a Republicii Moldova nu a cunoscut îmbunătățiri semnificative. Chiar dacă analizate individual, evoluția și dinamica instituțiilor este una fluctuantă și fragmentată (mai ales în cazul indicatorului instituțional *Stabilitatea Politică*) acest efect este atenuat/absorbit atunci când analizăm întreg cadru instituțional. În urma analizei statistice nu putem identifica o relație de cauzalitate între instituții și comerț, însă, în același timp, dacă analizăm instituțiile ca variabilă independentă atunci instituțiile influențează semnificativ comerțul. De asemenea, chestionarele aplicate validează rezultatele analizei statistice.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul I: Acordul de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană

Primul pas cu adevărat important în relația bilaterală dintre cele două entități a avut loc în 2013, atunci când Republica Moldova a parafat integral textul final al unui nou acord (după 15 runde de negocieri) acord ce privea inclusiv liberalizarea schimburilor comerciale. Data de 29 noiembrie 2013 avea să fie una istorică atât pentru UE, cât și pentru Republica Moldova, pentru că UE oferea posibilitatea Republicii Moldova să semneze cel mai avansat tip de acord și anume Acordul de Asociere. AA conține prevederi cu caracter obligatoriu, norme regulatorii și aranjamente de cooperare mai extinse, în toate sectoarele de interes. O atenție sporită se acordă implementării și aplicării prevederilor AA, inclusiv prin stipularea termenelor clare și stabilirea unui cadru instituțional și administrativ adecvat, creând astfel premisele necesare pentru o implementare eficientă. Acordul de Asociere dintre Republica Moldova-UE stabilește un nou cadrul juridic pentru avansarea relațiilor dintre Republica Moldova și UE spre o treaptă calitativ superioară, cea a asocierii politice și integrării economice cu UE.

Astfel, Acordul de Asociere se fundamentează pe o abordare inovativă și ambițioasă, incluzând crearea unei Zone de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător. Acordul de Asociere urmărește două elemente esențiale: asocierea politică și integrarea graduală pe piața unică europeană. După 6 ani de implementare a Acordului de Asociere, unele aspecte ies în evidență. De exemplu, relația dintre cei doi actori este mai consolidată, fluxurile comerciale au crescut foarte mult, UE devine și rămâne principalul partener economic al Republicii Moldova. S-a intensificat circulația persoanelor în urma liberalizării regimului de vize. Și deși, măsurile prevăzute în Acord sunt implementate la nivel legislativ într-un număr din ce în ce mai mare, funcționarea instituțiilor democratice, fortificarea statului de drept și a independenței justiției, eficacitatea guvernării, controlul corupției nu au cunoscut transformările așteptate. Conform raportului privind realizarea Planului Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova-UE în anii 2017-2019 elaborat de Ministerul Afacerilor Externe și al Integrării Europene, nivelul de implementare a Acordului de Asociere este de 71,56%. Titlul II din Acord - *Dialogul politic și reforme, cooperarea în domeniul politicii externe și de securitate*, înregistrează rezultate satisfăcătoare. Din totalul de 145 de acțiuni incluse în Acord, 127 de acțiuni au fost realizate și 18 acțiuni nu au fost realizate, un procentaj de implementare de 87,5%. Normele aferente Titlului III *Justiție, Libertate și Securitate* au fost implementate în proporție de 78,49%, din totalul de acțiuni, 135 de acțiuni au fost realizate și 37 de acțiuni au fost nerealizate. Următorul domeniu, este cel mai amplu, Titlul IV din acord se referă la *Cooperare Economică și alte tipuri de Cooperare Sectorială.* Din totalul de 611 acțiuni

B.C.U. „M.EMINESCU" IAȘI
ȘTIINȚE ECONOMICE

prevăzute în AA, au fost transpuse în legislația națională 426 de acțiuni, iar 185 de acțiuni nu au fost realizate, procentul de implementare fiind de 69,72%. Acest titlu se referă la administrația publică, dialog economic, dreptul societăților comerciale, contabilitate și audit și guvernanță economică, ocuparea forței de muncă, protecția consumatorilor, politia bugetară, fiscalitate, servicii financiare, politica antreprenorială, agricultură și dezvoltare rurală, energie, pescuit, transporturi, mediu, politici climatice, turism, sănătate, protecție civilă, cercetare, tineret și sport.

Graficul 1 : Nivelul de implementare și restanțe a măsurilor prevăzute în PNAIAA 2017-2019

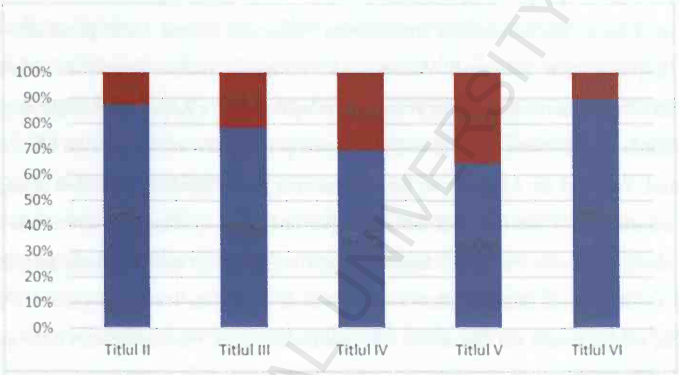

Sursă: Prelucrare proprie

Titlul numărul V, care se referă la *Comerț și aspecte legate de comerț* (ZLSAC) cunoaște un nivel de implementare a normelor prevăzute în tratat de 64.5%, cu 301 de acțiuni implementate și 165 de acțiuni nerealizate. Restanțele implementării normelor europene se referă în mare parte la barierele tehnice în calea comerțului, standardizare, metrologie, acreditare și evaluarea conformității dar și a măsurilor fitosanitare. În ceea ce privește Titlul VI - *Asistență financiară și dispoziții antifraudă și de control,* nivelul de implementare este cel mai mare cu un procent de 89,58%, cu 43 de acțiuni realizate și 5 măsuri restante. Prin urmare, cele mai multe abțineri sau cele mai multe restanțe privind implementarea măsurilor prevăzute în acord și asumate de către Republica Moldova se găsesc tocmai în cele mai importante domenii, și anume: cooperarea economică (Titlul IV) 30% și în domeniul comerțului și aspectele legate de comerț (Titlul V) aproximativ 36%. Putem constata că Republica Moldova înregistrează progrese în

ceea ce privește implementarea AA. După cum am menționat mai sus, rata generală de implementarea a AA în prezent este de aproximativ 72%. Această evaluare cantitativă este o condiție necesară pentru a putea analiza mai departe evoluția și calitatea indicatorilor instituționali și totodată, este atins Obiectivul numărul 1 prin care mi-am propus să analizez și să măsor gradul de transpunere a acquis-ului comunitar în legislația națională.

Acordul de Asociere UE- Republica Moldova, inclusiv ZLSAC, continuă să rămână liantul cel mai important care stă la baza relațiilor bilaterale. Unele domenii au înregistrat progrese, cum ar fi cele privind aspectele economice și cele legate de comerț. Progresele s-au înregistrat în domeniile și sectoarele, care au fost condiționate în cadrul programelor de suport bugetar și de asistență macrofinanciară, oferite de UE. Cu toate aceste, rămân unele domenii unde Republica Moldova înregistrează lacune grave în ceea ce privește transpunerea tuturor normelor prevăzute în AA, precum: statul de drept, controlul corupției sau reformele din domeniul justiției. Putem concluziona că implementarea Acordului de Asociere, este un succes în special în domeniul comerțului, subliniind faptul că 70% din comerț se realizează cu UE. De asemenea, restanțele mari privind implementarea AA sunt în domeniul justiției și a corupției. La nivel național, implementarea acestui Acord rămâne o prioritate pentru toată clasa politică a Republicii Moldova. Legat de viitorul implementării Acordului de Asociere, Republica Moldova a semnat pe data de 5 decembrie 2019, o declarație comună privind asumarea integrării sectoriale aprofundate, constând într-o implementarea mult mai activă cu un rol mai important al UE și cu un acces mai mare piață europeană (Zygierewicz 2020).
În general implementarea AA de către Republica Moldova progresează și exercită o influență pozitivă asupra dezvoltării socio-economice.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul II: Instituționalism

În sens general, instituțiile *„sunt constrângeri create de oameni, pentru a da formă interacțiunii umane, ele sunt reguli ale jocului în societate"*. Regulile jocului sunt cele care determină structura stimulentelor, ele, instituțiile definesc și limitează setul de alegeri individuale. Atunci când oamenii fac afaceri, din cauza faptului că există incertitudine, situații imprevizibile, intuiție imperfectă, informații incomplete, oamenii tind să creeze instituții, adică reguli, care permit o securizare a afacerii, de unde rezultă și importanța acestor instituții. Instituțiile, nu influențează doar modul în care se comportă oamenii, ci îi și schimbă, iar aceștia, la rândul lor, pot schimba instituțiile. La începutul anilor 1980, un grup de economiști cu tendințe neoclasice și austriece – condus de către Douglas North, Ronald Coase și Oliver Williamson – a creat o nouă școală de economie, numită școala de economie instituționalistă. Noii instituționaliști analizează modul în care instituțiile iau naștere din opțiunile deliberate ale indivizilor. În economia neoclasică, principalul cost este costul de producție, totuși, noii instituționaliști au demonstrat că există de asemenea și costuri de organizare ale activităților economice ceea ce numim costuri de tranzacție. Cu toate acestea instituțiile nu pot fi considerate doar constrângeri ele pot fi în același timp simplificări procedurale sau chiar stimulente în atingerea profitului.

Pe plan conceptual implementarea AA poate fi asociată cu procesul de europenizare, în sensul definirii acestuia din urmă ca o transpunere a acquis-ului comunitar și a structurilor instituționale europene la nivelul structurilor naționale ale Republicii Moldova. Totuși putem releva că procesul se referă la impactul pe care guvernanța comunitară și metodele sale îl au asupra guvernanței naționale, ceea ce implică, raporturi sau relații interactive între instituțiile comunitare și cele naționale în cadrul sistemului de guvernare multinivel. Astfel pe plan instituțional implementarea AA implică construirea, difuzarea și instituționalizarea de reguli, norme, proceduri, stiluri, modalități sau valori, toate fiind creația nivelului comunitar și fiind ulterior încorporate în structurile și politicile naționale. Există numeroase studii empirice care au demonstrat existența unei relații pozitive între calitatea instituțională și dezvoltarea economică. Abordarea cercetării se bazează pe ipoteza că un guvern responsabil, cu instituții bune duc la performanțe economice. Prezența unor instituții formale adecvate este o condiție necesară pentru creșterea economică, însă ea nu este determinantă pentru că în această ecuație intră în calcul și individul cu valorile și preferințele sale. În acest context Douglass North consideră că răspunsul căutat de toți economiștii privind creșterea și dezvoltarea economică stă tocmai în aranjamentul instituțional de bază (reglementări ca reguli ale jocului) și mai ales

BOLIAS / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

modul în care aceste reglementări sunt aplicate. Multe dintre studiile empirice efectuate asupra calității guvernanței au demonstrat o corelație directă între factorul instituțional și creșterea economică exprimată în PIB pe cap de locuitor, așa cum demonstrează graficul de mai sus.

Pentru a cuprinde un spectru cât mai larg al cadrului instituțional am ales să folosesc baza de date intitulată Indicatorii Guvernanței Globale formulată de către Daniel Kaufmann, Aart Kraay și Massumo Mastruzzi. În metodologia folosită de către acești teoreticieni, guvernanța este definită ca o serie de instituții prin care statul își exercită autoritatea. Aceasta include (a) procesul prin care o guvernare este aleasă, monitorizată și înlocuită; (b) capacitatea guvernării de a formula și de a implementa politici; precum și (c) respectul pe care cetățenii dar și statul îl au pentru instituțiile care guvernează interacțiunile economice și sociale (Kaufmann, Kraay și Mastruzzi 2010). De aici rezultă o serie de instituții care cuprinde șase indicatori și anume:

(1) Participare și responsabilitate/răspundere, (2) Stabilitate politică și absența violenței și a terorismului, (3) Eficacitatea guvernării, (4) Calitatea reglementării, (5) Statul de drept și (6) Controlul corupției. Cei 6 indicatori instituționali sunt indicatori agregați, fiecare are o valoare numerică cuprinsă între (-2.5) care reprezintă valoarea cea mai mică cu o calitate a instituției cea mai rea, și (+2.5) valoarea pozitivă asociată cu calitatea instituției cea mai bună. Acest capitol are ca obiectiv principal (Obiectivul numărul 2) analiza evoluției calității instituțiilor din Republica Moldova, înainte și după semnarea Acordului de Asociere.

În primul rând, din toți cei 6 indicatori analizați, în anul 2019 doar un indicator instituțional înregistrează valori pozitive, chiar dacă această valoare se apropie de 0, și anume indicatorul *Calitatea reglementării* cu o valoare de (+0.01), toți ceilalți indicatori au valori negative, iar instituția *Controlul Corupției* fiind indicatorul cu cel mai slab punctaj (-0.62). Cel mai bun rezultat înregistrat de Republica Moldova, al calității instituționale au înregistrat-o *Stabilitatea Politică* cu un punctaj de (+0.05) în anul 2012 și *Responsabilitate și participare* cu același punctaj de (+0.05) în anul 2011. La polul opus cu cea mai negativă valoare a fost înregistrată instituția *Controlul Corupției,* în anul 2004 cu un punctaj de (-0.98). Dintre cei 6 indicatori analizați, *Statul de Drept, Controlul Corupției și Eficacitatea Guvernării* nu au înregistrat niciodată valori pozitive. Cu toate acestea, unii indicatori (*Participare și Responsabilitate, Calitatea Reglementării*) s-au dezvoltat constat, înregistrând un trend ascendent, chiar atingând valori pozitive, acești indicatori instituționali au cunoscut o îmbunătățire de (+0.44) respectiv (+0.41). Alți indicatori precum *Calitatea Reglementării, Statul de drept și Controlul Corupției*, nu au cunoscut evoluții semnificative, acești indicatori au avut mereu valori negative, iar calitatea lor s-a îmbunătățit cu doar (+0.22) din anul 2002

BUAȘ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

până în anul 2019. Totuși, la nivel general din anul 2002 până în prezent, calitatea instituțională în Republica Moldova s-a îmbunătățit, chiar dacă doar cu (+0.22), de la (-0.53) în anul 2002 la (-0.31) în anul 2019.

Un alt lucru evident, este dat de evoluția în timp a instituțiilor, calitatea indicatorilor instituționali se dezvoltă lent și are nevoie de o perioadă de timp mai mare, acest lucru este valabil atât pe UE cât și pentru CSI și Republica Moldova. Deoarece, analizate individual instituțiile au o dinamică fluctuantă și fragmentată însă acest caracter se atenuează odată ce calitatea instituțiilor este analizată la nivel general. Un aspect interesant care se constată în urma indicatorilor analizați, este faptul că acest cadru instituțional a înregistrat progrese în perioada premergătoare semnării Acordului de Asociere, 2009 (lansarea PEV) și 2014 (semnarea Acordului de Asociere). Acest lucru se poate observa asupra majorității indicatorilor, cu excepția *Controlului Corupției și Eficacitatea Guvernării*, care înregistrează valori mai mari în raport cu anul 2019. Calitatea instituțiilor din Republica Moldova s-a îmbunătățit față de anul 2009 atunci când a avut loc lansarea Politicii Europene de Vecinătate, iar perioada premergătoare semnării Acordului de Asociere a fost cea mai benefică pentru îmbunătățirea cadrului instituțional.

Graficul 1: Evoluția mediei indicatorilor instituționali

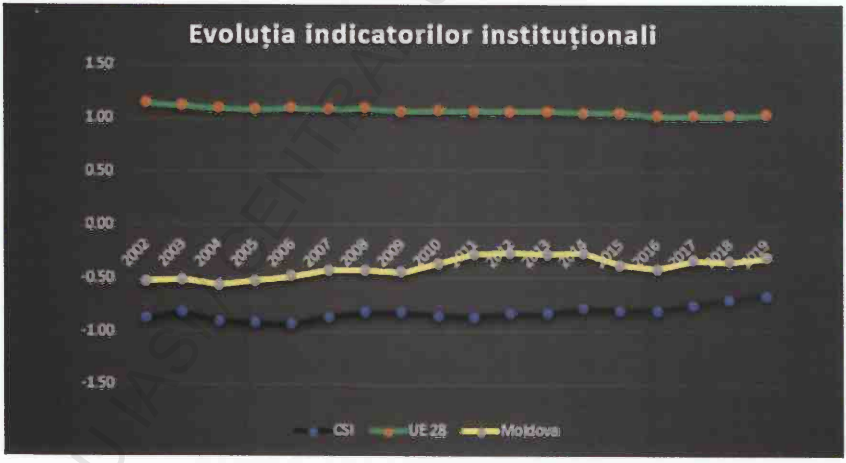

Sursa: Prelucrare proprie după datele World Governance Indicators

Calitatea instituțiilor din Republica Moldova a cunoscut un regres după semnarea Acordului de Asociere. Din acest punct de vedere se infirmă I1. conform căreia *Acordul de Asociere dintre*

BCU "ION CREANGĂ" UNIVERSITY LIBRARY

Republica Moldova și Uniunea Europeană a îmbunătățit calitatea instituțiilor din Republica Moldova. Acordul de Asociere nu a îmbunătățit calitatea instituțiilor din Republica Moldova. Acest lucru se poate explica prin caracterul de durată al instituțiilor, efectele legislative necesită timp. O altă explicație ar fi existența unor capcane instituționale, adică mimarea reformei instituționale care este o caracteristică des întâlnită în statele post-sovietice, pentru că statele care și-au dorit într-adevăr să se dezvolte (statele baltice, și ele state post-sovietice) au reușit să facă reforme instituționale și au avut succes.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

În contextul noilor relații dintre UE și statele partenere ale PEV din Europa de Est, schimburile comerciale sunt cele mai importante. Acest capitol urmărește atingerea obiectivului numărul 3, și anume: *Evaluarea impactului creării Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător asupra fluxurilor comerciale.* Intrarea în vigoare a AA a produs schimbări semnificative în profilul de comerț al Republicii Moldova, mai ales în rândul partenerilor comerciali. Peste 65% din totalul fluxurilor comerciale sunt orientate către statele membre ale UE în ciuda slabei dezvoltări a calității instituționale. *De jure* sunt deja aproximativ 6 ani de la semnarea AA și deja se pot trage unele concluzii mai ales că instituirea ZLSAC are o perioadă de tranziție de 10 ani.

Graficul 3: Valoarea totală Export și Import perioada 2002-2019 (miliarde USD)

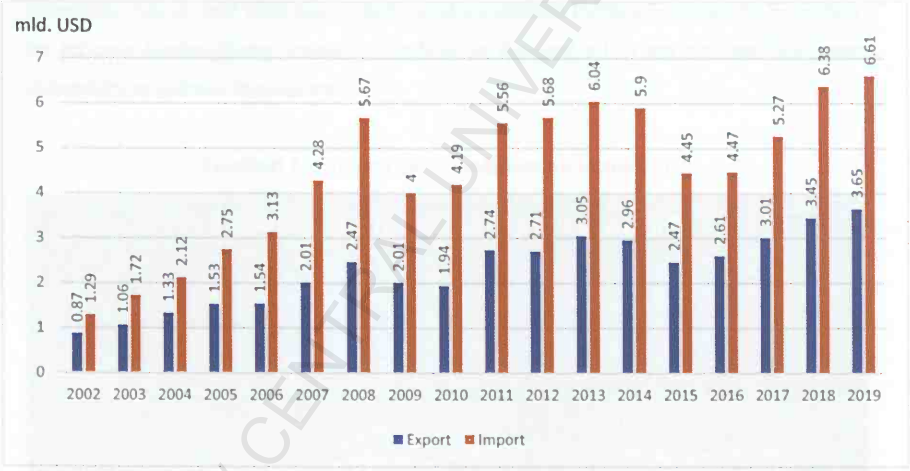

Sursa: Prelucrare proprie după datele Biroului Național de Statistică a Republicii Moldova.

În anul 2019, atât exportul cât și importul au atins, cele mai mari valori, în ciuda provocărilor globale, pentru prima data schimburile comerciale au însumat aproximativ 9 miliarde de USD. După 5-6 ani de implementare a ZLSAC, se pot trage unele concluzii ferme și clare, UE a devenit principalul partener comercial al Republicii Moldova, fapt ce a permis compensarea în totalitate a pierderilor de pe piața CSI. Mai mult decât atât, creșterea exporturilor a fost de două ori mai rapidă față de cea a exporturilor de pe alte piețe, unde nu au existat restricții comerciale.

BCU ASTI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Odată creată și intrată în vigoare în anul 2014, ZLSAC a produs efecte imediate, astfel pentru prima dată în istorie are loc un schimb de parteneri comerciali. Romania devine oficial principalul partener comercial atât la export cât și la import. În anul 2014, valoarea exportului cu Romania era de aproximativ 434 mln. USD cu 11 mln. USD mai mult decât exportul Republicii Moldova în Federația Rusă, care este al doilea partener comercial al Republicii Moldova.

Graficul 4: Exportul și importul pe grupe de țări, anul 2019

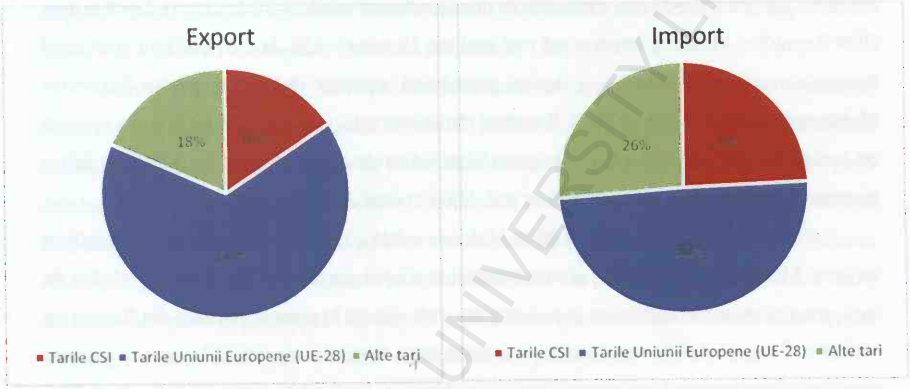

Sursa: Prelucrare proprie după datele Biroului Național de Statistică a Republicii Moldova.

Mai mult decât atât, efectele creării ZLSAC și-au făcut efectul mai bine în anii ce-au urmat. De exemplu, în anul 2019 principalul stat pentru export al Republicii Moldova este tot Romania cu o valoare de export dublă față de perioada anului 2014, valoarea exportului fiind de 765 mln. USD și triplă față de Federația Rusă care însumează o valoarea de 250 de mln. USD fiind al treilea partener comercial pentru export. În anul 2019, un alt stat din UE devine a doua piață de desfacere a produselor din Republica Moldova, și anume Italia cu o valoare a exportului de 267 mln. USD. În anul 2019, 5 din primii 10 parteneri de export ai Republicii Moldova sunt din UE – cu o valoare totală a comerțului de 1.4 miliarde USD, ceea ce înseamnă aproximativ 40% din totalul de exporturi, alți 3 parteneri au semnat Acorduri de Asociere cu UE, și doar Belarus și Federația Rusă sunt state care nu au un Acord de Asociere cu UE.

În ceea ce privește partea practică, pregătirea exporturilor de exemplu, rezultatele sunt pozitive în materie de preluarea standardelor europene pentru diferite domenii și dimensiuni, s-a făcut un salt destul de consistent. Însă dacă vorbim de armonizarea legislației și de preluarea

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

instituțiilor europene, unele ministere reprezintă doar rapoartele care înregistrează un succes într-un anumit domeniu, dar nu și rapoarte referitoare la restanțe și nu există un control foarte riguros asupra instituțiilor guvernamentale în ceea ce privește raportarea. Totuși beneficiile ZLSAC, reprezintă mai degrabă efectele directe și imediate datorate eliminării barierelor tarifare și mai puțin datorate investițiilor, ceea ce denotă faptul că aceste beneficii ale ZLSAC pot avea un efect temporar. În ceea ce privește dinamica și evoluția primelor 10 state de unde importă Republica Moldova ponderea statelor europene este una destul de semnificativă și însumează jumătate din totalul importurilor din Republica Moldova. Comparativ cu anul 2009 ponderea statelor UE este mai mare, atât ca număr cât și ca sumă totală de import. Dacă în anul 2009 Republica Moldova importa cel mai mul din Ucraina – 458 de mil. USD, în anul 2014 Romania surclasează Ucraina și devine principalul partener de import pentru Republica Moldova cu 803 mil. USD. În 2019, România rămâne țara de unde Republica Moldova importă cel mai mult – 841 de mil. USD. Federația Rusă a fost de-a lungul ultimilor 10 ani al doilea partener de import, cu o valoarea 692 de mil. USD în anul 2019.

Experiența care vine în Republica Moldova odată cu importurile nu poate fi trecută cu vederea. Mai multe instituții dar și comunitatea de afaceri are de câștigat în urma preluării de bune practici în urma faptului că experiența din vest ajunge în orașele și satele din Republica Moldova. Programele UE s-au focusat pe această parte destul de importantă în ceea ce privește pregătirea funcționarului sau antreprenorului moldovean. Pe de altă parte un fapt împlinit deja, este că odată cu crearea ZLSAC s-a dat o undă verde pentru investițiile din Republica Moldova, care deja ajung nu numai în zone economice libere dar și în parcurile industriale care sunt în raioane din Republica Moldova. Cu toate acestea, fluxul de ISD în Republica Moldova, este totuși unul dintre cel mai mic la nivel european. Cele mai mari ISD au avut loc în anii 2007-2008, atunci când investițiile au însumat 12% din PIB, ceea ce înseamnă aproximativ 700 de milioane de USD. În anul 2009, pe fondul, Revoluției Twitter" ISD s-au aflat în plin picaj, atingând un minim istoric de 4.2% din PIB-ul Republicii Moldova, adică 50 de milioane de euro. Un fapt încurajator îl constituie trendul continuu pozitiv, începând cu anul 2016. După intrarea în vigoare a AA și crearea ZLSCA, investițiile au început să crească considerabil, comparativ cu anii precedenți, semn că premisele create de prevederile ZLSAC sunt benefice mediului de afaceri. Republica Moldova este o țară unde agricultura rămâne principala activitate economică pentru o mare parte a populației. Prin urmare, cele mai importante produse exportate de Republica Moldova sunt produse ce vin din domeniul agriculturii. Datele analizate indică faptul că după instituirea Zonei de Liber Schimb, fluxurile comerciale au înregistrat o orientare a comerțului dar și o valoare mai mare, atingând pentru prima data cifra de 3.65 de

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

miliarde dolari la export și 6.61 miliarde dolari pentru import. Din primii 10 parteneri comerciali ai Republicii Moldova 5 sunt din Uniunea Europeană. Schimbul liber cu statele europene a produs un efect major și în ceea ce privește categoria de mărfuri pentru export. Dacă până în 2018 cel mai mare volum de mărfuri exportate erau din categoria *Porduse agricole de origine animală și vegetală*, începând cu anul 2019 categoria de mărfuri *Articole manufacturate diverse* și *Mașini și echipamente pentru transport* a depășit produsele agricole. ZLSAC a impulsionat și dezvoltarea altor sectoare ale economiei, mai ales în domeniul industriei și anume categoria de articole manufacturate. Rezultatele de mai sus confirmă I2. *conform căreia Crearea Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător a impulsionat semnificativ fluxurile comerciale dintre cei doi actori;*

Implementarea ZLSAC în Republica Moldova este un proces continuu, iar obiectivul final este cel de a moderniza economia Republicii Moldova. În ciuda slabei dezvoltări a calității instituționale fluxurile comerciale s-au intensificat și s-au orientat în proporție de 65% pe piața statelor din UE. Cu excepția perspectivei de aderare, AA cu componenta ZLSAC reprezintă fără îndoială, cel mai bun și mai potrivit instrument de politică externă a UE, în vederea declanșării procesului de transformare în statele PaE, atât din punct de vedere economic cât și din punct de vedere al percepției UE. Republica Moldova este mult mai interconectată cu piața europeană și astfel mult „mai aproape" de UE.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul IV Relația instituții – comerț în Republica Moldova

În ultimele decenii, mare parte dintre teoreticienii economiei instituționale considerau că instituțiile influențează în mod determinat o multitudine de aspecte din domeniul economiei (North 1990) pe de cealaltă parte, unele cercetări de dată mai recentă, sugerează că unele aspecte economice ale unui stat determină calitatea instituțională (Acemoglu și Robinson, 2006), pentru că dacă instituțiile contează atât de mult și toată lumea este de acord cu această ipoteză, atunci de ce societățile nu-și schimbă calitatea instituțională?! O serie numeroasă de articole au scos în evidență faptul că instituțiile contează în comerțul internațional, instituțiile mai bune impulsionează comerțul și că statele cu aceleași instituții tind să facă comerț mai mult. Cu toate acestea, deși mai puține ca număr, unele articole sugerează că ar putea există o cauzalitate inversă și anume că, schimburile comerciale ar putea influența mai mult calitatea instituțională. Prin urmare, relația dintre instituții și comerț constituie o continuă dezbatere printre economiști și experții din domeniu. Deși majoritatea economiștilor sunt de acord cu relația dintre instituții și comerț, nu același lucru se poate spune și despre direcția acestei relații, cine pe cine influențează mai mult sau cine are întâietate în această relație. Din acest punct de vedere semnarea Acordului de Asociere dintre Republica Moldova - Uniunea Europeană și crearea unei Zone de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător constituie un caz care poate să ne ajute să înțelegem mai bine această relație deoarece AA prevede un transfer de instituții europene asupra instituțiilor naționale, iar ZLSAC prevede liberalizarea comerțului prin eliminarea barierelor. Rezultatele obținute în capitolele anterioare scot în evidență două aspecte foarte importante. Pe de o parte, avem o înregistrare a fluxurilor comerciale foarte mari cu statele din UE care au început să crească după inițierea PEV și apoi au explodat după intrarea în vigoarea a ZLSAC-ului, iar pe de cealaltă parte avem o evoluție constantă, cel puțin fără prea mari îmbunătățiri a calității instituționale în Republica Moldova după intrarea în vigoare a AA. Plecând de la aceste rezultatele obținute în capitolele anterioare, și anume că fluxurile comerciale cu statele membre ale UE au înregistrat o creștere continuă foarte mare, însă calitatea instituțională nu a cunoscut o evoluție atât de spectaculoasă precum comerțul, apar următoare 2 întrebări de cercetare:

Î3. *Există cauzalitate între instituții și comerț în relația Uniunii Europene cu Republica Moldova?*

Î4. *Cum influențează noul cadru instituțional din Republica Moldova comerțul?*

Răspunsul obținut la aceste două întrebări ne va oferi informația necesară pentru a putea atinge de fapt scopul principal al lucrării: *analiza relației dintre instituții și comerț, plecând de la*

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

stabilirea relației de cauzalitate între instituții și comerț. Acest lucru presupune analiza dinamicii în timp și în spațiu (adică la nivelul țărilor cu care Republica Moldova face comerț). Ipoteza predominantă în literatura de specialitate este următoarea: *instituțiile contează, sunt importante și statele cu aceeași calitatea instituțională tind să-și intensifice fluxurile comerciale.* Statele cu instituții mai calitative și statele care fac comerț tind să se dezvolte mai bine și mai rapid, de aici rezultă că statele cu instituții mai bune tind să aibă și fluxuri comerciale mai mari. Prin urmare între creșterea și dezvoltarea economică, comerțul ridicat și instituții există o corelație foarte puternică. Pe de altă parte există și articole (mult mai puține) care demonstrează impactul comerțului asupra instituțiilor în special, Sambit Bhattacharyya, care printr-un model econometric ajunge la concluzia că liberalizarea comerțului și intensificarea schimburilor comerciale influențează pozitiv în special drepturile proprietății private, o schimbare a calității instituționale cu 0.5 puncte produce o modificare asupra proprietății private cu 2.2 puncte. Efectul comerțului asupra instituțiilor în special asupra instituțiilor economice este unul semnificativ, mai ales asupra reducerii persistenței instituțiilor extractive, totuși comerțul nu este un instrument destul de puternic pentru a schimba fundamental calitatea instituțiilor pe termen lung, astfel încât o îmbunătățire a calității instituțiilor economice fără îmbunătățirea calități instituțiilor politice nu pot îmbunătăți calitatea instituțională per ansamblu. Alte articole demonstrează că fluxurile comerciale pot duce chiar la instituții mai slabe calitative, iar acest lucru se întâmplă când firmele care exportă sau importă au legături cu mediul politic, astfel încât ele sunt scutite de anumite taxe sau sunt avantajate prin diferite feluri de facilități de obicei netransparente. Acest lucru este stipulat și de către (Levchenko și Do 2005), liberalizarea comerțului poate înrăutăți calitatea instituțională mai ales atunci când crește puterea politică a unui grup restrâns de politicieni care au control asupra firmelor mari exportatoare, astfel, ei au interesul menținerii status-quoului. Pentru a analiza relația de cauzalitate dintre instituții și comerț ca mai apoi să analizez influența instituțiilor asupra comerțului am apelat la următoarea strategie empirică. În primul rând, în vederea obiectivului urmărit și ținând cont de specificul datelor utilizate (serii de tip și date de tip panel) am recurs la următoarele etape:

(1) verificarea staționarității seriilor de date și transformarea acestora, după caz;

(2) testarea cauzalității bidirecționale a seriilor de date de tip panel;

(3) estimarea modelelor de regresie de tip panel;

(4) identificarea și validarea modelului sau a modelelor adecvate datelor utilizate.

BCU "ASTRA" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Pentru validarea rezultatelor am utilizat teste de robustețe (prin rezultatele estimării modelului cu efecte aleatoare) iar ca variabile alese pentru testare au fost: creșterea PIB-ului (%) și Rata inflației (%) datele fiind culese de pe site-ul Băncii Mondiale, Fondului Monetar Internațional.

Rezultatele testării sunt semnificative indiferent de testul folosit și pentru toate cele trei variabile analizate. Prin urmare, seriile nu mai trebuie transformate cu ajutorul operatorului diferență, având în vedere că toate sunt staționare. Prin urmare, perioada supusă analizei nu a înregistrat fluctuații mari, seriile de timp atât pentru indicatorii instituționali cât și pentru fluxurile comerciale sunt constante și nu înregistrează abateri foarte mari, chiar și fluctuațiile produse în anul 2009 nu pot fi considerate nestaționare din punct de vedere statistic. Un prim scop al acestei abordări constă în determinarea cauzală dintre instituții și comerț, iar pentru a putea realiză acest lucru am apelat la testul cauzalității Granger. Această metodologie este considerată a fi cea mai potrivită atunci când se dorește stabilirea relației dintre două variabile (Hood, Kidd și Morris 2008). De asemenea, stabilirea cauzalității între aceste variabile este obligatorie pentru a putea trage concluzii concludente privind importanța instituțiilor asupra fluxurilor comerciale sau invers. Fiind variabile cu un caracter destul de complex, de obicei relația este de co-evoluție, de influență reciprocă, majoritatea studiilor acceptă și promovează această ipoteză. De aici rezultă două scenarii, fie instituțiile influențează comerțul fie comerțul influențează instituțiile. Totuși, datorită caracterului de eterogenitate a instituțiilor specific fiecărui stat în parte și mai ales a specificului și importanței instituțiilor informale, există și un al treilea scenariu, mai rar întâlnit și anume, lipsa unei relații de cauzalitate între instituții și comerț, rezultată din imposibilitatea unei corelații între cele două variabile ținând cont de specificitatea datelor din acea perioadă pentru acel stat.

Există două aspecte atunci când se analizează relația dintre instituții și comerț. Primul aspect este legat de relația de cauzalitate, o relație de tip cauză efect, acest lucru își propune să afle dacă o variabilă x_t cauzează modificarea variabilei y_t. Această procedură este determinantă pentru a sublinia cât de mult din valoarea variabilei y_t poate fi explicată prin valorile sale anterioare și de asemenea, pentru a arăta dacă valorile întârziate ale variabilei x pot îmbunătăți valoarea variabilei y. Am menționat mai sus că cel mai utilizat test de cauzalitate este Testul Granger, însă testul cauzalității Granger, consideră panelul ca o serie de timp obișnuită, plecând de la ipoteza conform căreia toți coeficienții sunt aceeași pentru toate țările, din acest motiv am apelat la testul utilizat și propus de Dumitrescu-Hurlin (care are la bază testul cauzalității Granger) doar că Testul Dumitrescu-Hurlin permite ca toți coeficienții să difere în funcție de țară. Cu alte cuvinte, la baza acestui test stă tot metoda clasică a cauzalității de tip Granger, dar aplicată separat pe fiecare țară în parte. Această metodologie permite să se determine cât de

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

mult din valoarea curentă a comerțului este explicată de valorile sale din trecut, precum și dacă valorile anterioare ale fiecărei instituții, la nivel de țară, îmbunătățește calitatea modelului. Prin urmare, este verificată ipoteza nulă potrivit căreia comerțul nu este cauzat (Granger) de instituții sau, în mod echivalent, coeficienții corespunzători lag-urilor specifice instituțiilor nu sunt semnificative statistic. În același timp, aceeași testare este valabilă și vice-versa, adică se verifică ipoteza nulă potrivit căreia fiecare instituție nu este cauzală (Granger) determinată de comerț, adică nu este explicată semnificativ de valorile anterioare sau de diferite lag-uri ale comerțului la nivelul fiecărei țări.

Având în vedere rezultatele obținute, se poate afirmă că, indiferent de instituția considerată, nu există o relație de cauzalitate bidirecțională între comerț și instituții. Prin urmare, în continuare se consideră estimarea clasică, prin cele două metode specifice datelor de tip panel, a legăturii dintre comerț și fiecare tip de instituție în parte, fără a mai lua în considerate impactul decalajului în timp al celor două variabile. În schimb, această relație este controlată de statutul de stat membru a UE, de rata de creștere a PIB-ului, precum și de rata inflației. Cu alte cuvinte, ținând cont de perioada analizată și de datele folosite nu există o relație de cauzalitate între instituții și comerț în cazul Republicii Moldova. Din cele șase instituții analizate, niciuna nu cauzează sau este cauzată de comerț. Acest lucru înseamnă că aceste două variabile, instituțiile și fluxurile comerciale s-au dezvoltat separat și nu depind una de alta.

Mai sus menționam că trebuie să ținem cont de două aspecte atunci când analizăm relația instituții-comerț. Dacă primul s-a referit la relația de cauzalitate pentru a stabili care variabilă este independentă și care variabilă este dependentă, cel de-al doilea constă în influența instituțiilor și nu în cauzalitatea instituțiilor. Modelul cu efecte fixe ia în considerare că anumite efecte neobservate ce pot avea un impact important asupra dinamicii fenomenului analizat, fiind corelate cu variabilele independente din model. Așadar, rezultatele luate în considerare și discutate mai departe în analiză sunt cele obținute în urma estimării modelelor cu efecte fixe. Analizând semnele și semnificația coeficienților de regresie, se poate concluziona că fiecare instituție în parte are un impact semnificativ direct asupra comerțului. De asemenea, indiferent de instituție, se observă că dinamica în timp și la nivelul țărilor analizate a comerțului este semnificativ explicată de: statutul de țară membră UE, care sugerează creștere semnificativă a comerțului Republicii Moldova cu țările membre UE în comparație cu statele non-membre UE; rata de creștere a PIB-ului, pentru care se obține un efect pozitiv, sugerând că țările cu o evoluție pozitivă a ratei de creștere a PIB-ului în timp atrag după sine o creștere a comerțului, contrar celor cu o rată de scădere a PIB-ului care implică o scădere a comerțului. Rata inflației,

BCU "ALECU RUSSO" BĂLȚI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

are un efect negativ, ceea ce indică faptul că o creştere a ratei inflaţiei va conduce la o scădere a comerţului la nivelul ţărilor analizate. Totodată, pentru cele trei variabile de control, valorile estimate ale coeficienţilor de regresie nu diferă substanţial de la un model la altul, indiferent de tipul instituţiei considerate sau de tipul efectelor incluse, fixe ori aleatoare. Prin urmare, se poate spune că rezultatele privind impactul calităţii de stat membru UE şi al ratei de creştere a PIB-ului şi al ratei inflaţiei asupra comerţului sunt robuste în raport cu metoda de estimare folosită, dar şi cu relaţia dintre comerţ şi fiecare tip de instituţie în parte.

Conform metodologiei propuse am demonstrat statistic că în relaţia Republicii Moldova cu statele membre ale UE şi ale CSI indiferent de instituţia considerată, nu există o relaţie de cauzalitate bidirecţională între comerţ şi instituţii astfel I3. conform căreia *Relaţia dintre instituţii şi comerţ este o relaţia bidirecţională* se infirmă. Acest lucru înseamnă că aceste două variabile, instituţiile şi fluxurile comerciale s-au dezvoltat separat şi nu depind una de alta, nu se influenţează reciproc. În schimb, această relaţie este controlată de statutul de ţară membră a UE, de rata de creştere a PIB-ului, precum şi de rata inflaţiei. Cu alte cuvinte, în acest moment, cu această bază de date folosită şi cu metodologia propusă putem să concluzionăm că nu există relaţie bidirecţională între instituţii şi comerţ în relaţia Republicii Moldova cu partenerii săi comerciali atât din UE cât şi din CSI. Rezultatele statistice obţinute în acest capitol, confirmă şi validează rezultatele obţinute în capitolele anterioare. Pe de o parte nu avem o schimbare calitativă a indicatorilor instituţionali, pe de cealaltă parte avem o creştere semnificativă a fluxurilor comerciale, acesta poate fi unul din motivele care explică lipsa unei cauzalităţi între aceste două variabile analizate şi anume caracterul robust al mediului instituţional. Iar pentru a stabili dacă instituţiile contează sau nu în relaţiile comerciale atunci am analizat calitatea instituţională şi fluxurile comerciale luând instituţiile ca variabilă independentă. Rezultatele estimării modelului cu efecte fixe au demonstrat că toate instituţiile analizate contează, sunt importante pentru comerţ şi influenţează semnificativ statistic, iar I4. conform căreia *Calitatea instituţiilor din Republica Moldova influenţează semnificativ comerţul,* se confirmă. De asemenea, indiferent de instituţie, se observă că dinamica în timp şi la nivelul ţărilor analizate a comerţului este semnificativ explicată de: statutul de ţară membră UE, care sugerează creştere semnificativă a comerţului Republicii Moldova cu ţările membre UE în comparaţie cu statele non-membre UE;

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul V - Validarea empirică a rezultatelor prin chestionare

Ca cercetarea de față să corespundă cât mai mult cu realitate am apelat la aplicarea de chestionare, un instrument de cercetare cantitativ, pe care l-am aplicat firmelor din Republica Moldova care desfășoară activități comerciale internaționale. Aceste firme reprezintă principalii beneficiari a normelor prevăzute în AA dar mai ales a liberalizării comerțului cu statele din UE, și totodată reprezintă surse primare pentru cercetarea de față. Este cunoscut faptul că multe firme noi au apărut odată cu liberalizarea comerțului, altele mai vechi au început să-și orienteze producția pe piața europeană și mai există o categorie de firme care s-au reorientat exportul de pe piața euroasiatică pe piața europeană, obligate fiind de sancțiunile economice și embargourilor impuse de Federația Rusă în special. Analiza statistică nu ne poate oferi un model de calcul pentru a avea un răspuns la întrebarea care instituție influențează mai mult comerțul, astfel încât să putem stabili o ierarhie a instituțiilor în funcție de impactul avut asupra comerțului. Din acest motiv am apelat la efectuarea unui chestionar aplicat firmelor din Republica Moldova care efectuează activități comerciale, a cărui obiectiv principal este cel de a descoperi care instituție are un impact mai mare asupra activității comerciale. Pentru a afla acest lucru au fost adresate mai multe întrebări a căror variante de răspuns cuprind instituțiile analizate în capitolele anterioare. Efectuarea acestui chestionar vizează și confirmarea sau infirmarea rezultatelor obținute în capitolele anterioare și de asemenea își propune să afle unele percepții asupra instituțiilor prevăzute în Acordul de Asociere în special asupra Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător.

Numărul firmelor care exportă în Uniunea Europeană a crescut de la 1.018 la nivelul anului 2013 la 1672 la nivelul anului 2018, majoritatea fiind întreprinderi mici și mijlocii. Se înregistrează astfel un trend ascendent în ceea ce privește înființarea, apariția și conectarea IMM-urilor moldovenești la piața europeană. Și în acest studiu majoritatea firmelor chestionate, în proporție de 86%, au fost întreprinderi mici și mijlocii, iar procentajul firmelor mari pentru acest studiu a fost de doar 14%. Metoda de culegere a datelor este dată de chestionar. Chestionarul a fost aplicat pe un eșantion de 101 întreprinderi din Republica Moldova. Fiind un stat mic unde 80% din activitatea economică se desfășoară în capitala Chișinău, nu a fost nevoie de o eșantionare stratificată, însă s-a urmărit cu precădere diversificarea domeniilor de activitate. Datele au fost culese fizic în proporție de 20% și prin intermediul formularului online în proporție de 80% cu ajutorul aplicației „Google Formular" în perioada Noiembrie 2019-Aprilie 2020. Chestionarul cuprinde în total 30 de întrebări, cu multiple variante de răspuns la alegere, unele întrebări fiind obligatorii altele fiind voluntare,

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

și de asemenea o întrebare deschisă privind avantajul și dezavantajul ZLSAC, privind percepția personală asupra Zonei de Liber Schimb. Scară de măsurare este cuprinsă între 1 (reprezentând cea mai joasă valoare) și 5 (reprezentând cea mai mare valoare).

Crearea ZLSAC a avut un impact pozitiv asupra creșterii numărului de întreprinderi mici și mijlocii în Republica Moldova. *Proprietatea privată* este una dintre cele mai importante instituții. În studiul de față 94% din firmele analizate sunt deținute de sectorul privat. Procesul de reformă care a avut loc în Republica Moldova după semnarea AA a avut un impact pozitiv asupra firmelor. Majoritatea firmelor (53%) consideră că aceste reforme au fost benefice, 47% consideră că procesele de reformă nu au avut niciun impact, și doar 1% consideră că aceste procese de reformă au avut un impact negativ. Cel mai mare obstacol îl reprezintă *stabilitatea politică*, pentru 42% din firme această instituție este cea mai importantă atunci când vine vorba de investiții, iar pentru 35% din firme această instituție contează mult. Un alt impediment în calea investițiilor este dat de *birocrație*, pentru 39% din firmele analizate acest aspect contează foarte mult, iar pentru 31% acest aspect contează mult. Cele mai mare obstacole pentru începerea unei afaceri îl constituie: *Birocrația, Problemele legate de corupție și Nerespectarea concurenței și a monopolului.*

Tabelul 1: Importanța instituțiilor

Instituție:	**Contează mult**	**Contează foarte mult**	**Total**
Stabilitatea politică și absența violenței:	35%	41%	76%
Eficacitatea guvernării:			
- lipsa de încredere în instituții	42%	31%	73%
- birocrația	31%	39%	70%
Controlul corupției:	29%	32%	61%
Statul de drept:	29%	28%	57%
Calitatea reglementării:	25%	24%	49%

Sursă: Prelucrare proprie

Aproximativ 1/3 din firmele chestionate au răspuns că aceste trei situații ar constitui cel mai mare obstacol atunci când au început afacerea. Majoritatea respondenților consideră că atât

BCU "ȘTIINȚĂ CENTRALĂ UNIVERSITARĂ LIBRARY

lupa împotriva corupției, cât și *piața subterană* sau *debirocratizarea* este ineficientă sau puțin eficientă, această părere este împărtășită de 75% din respondenți. Majoritatea reprezentanților businessului sunt de părere că sistemul juridic din Republica Moldova este influențat în foarte mare măsură de interesele politice, iar acest aspect explică procentul foarte mare de reticență. Majoritatea instituțiile precum: *stabilitatea politică, cadrul legal și fiscal, statul de drept, eficacitatea guvernării*, accesul la serviciile financiare, infrastructura, stabilitatea macroeconomică, *corupția, sau calitatea reglementării* influențează activitatea comercială foarte mult și mult. Mai mult de 2/3 din respondenți sunt afectați mult și foarte mult de calitatea acestor instituții.

Printre punctele tari ale ZLSAC se numără: piața mare de desfacere, lipsa taxelor vamale, un profit mai mare, stabilitatea legăturilor comerciale cu parteneri europeni, contracte mai sigure sau accesul la produse și servicii cu o calitate superioară. Exportatorii din Republica Moldova sunt conștienți că ZLSAC are și dezavantaje, iar cele mai mari și mai des invocate dezavantaje sunt: existența unor taxe vamale și existența cotelor pentru unele produse, birocrația foarte mare pentru obținerea actelor de export, concurența foarte mare de pe piața europeană, invadarea pieței locale cu produse străine, majorarea prețurilor sau crearea monopolurilor în Republica Moldova. Acest capitol a avut ca principal scop validarea empirică a rezultatelor obținute în capitolul anterior prin aplicarea unui chestionar asupra firmelor care desfășoară activități comerciale, totodată am încercat să aflăm care instituții influențează mai mult comerțul. În primul rând, s-au înființat mai multe întreprinderi mici și mijlocii odată cu instituirea ZLSAC. Cele mai multe firme chestionate desfășoară activități comerciale cu statele din UE în special cu Romania și nu cu Federația Rusă. Nivelul de încredere este mai mare în rândul partenerilor din statele UE în detrimentul statelor din CSI. Pentru majoritatea firmelor a crescut atât rata vânzărilor cât și numărul de angajați. Un procent de 51% sunt parțial de acord cu procesul de reformă care a avut loc după semnarea AA și 24% sunt complet de acord cu măsurile AA, pentru 53% din respondenți au spus că aceste reforme au avut un impact pozitiv asupra propriului business. Chestionarul a avut mai multe întrebări care urmăreau impactul instituțiilor asupra comerțului, datele obținute au fost culese și puse într-un tabel separat, care a adunat cinci din cele 6 instituții analizate (fără instituția Participare și responsabilitate). De exemplu, la întrebarea *„Atunci când vreți să investiți în Republica Moldova cât de mult contează următoarele aspecte?"* pentru 76% din firme *Stabilitatea politică* cu *riscul de țară* ridicat contează mult și foarte mult, *Eficacitatea guvernării* contează în proporție de 73%, *Controlul corupției* în proporție de 61%, *Statul de drept* contează mult și foarte mult în proporție de 57% și *Calitatea reglementării* contează în proporție de 57%. Putem observa că

BCU "ION CREANGĂ" UNIVERSITY LIBRARY

toate instituțiile înregistrează procente foarte mari ce depășesc 50% toate sunt importante și toate influențează semnificativ. Totuși, vedem că dintre toate *Stabilitatea politică* este instituția care influențează cel mai mult investițiile în Republica Moldova apoi *Eficacitatea guvernării* și *Controlul corupției*.

Tabelul 2: Influența instituțiilor asupra propriei afaceri

Instituție:	**Mult**	**Foarte mult**	**Total**
Eficacitatea guvernării:	33%	35%	68%
Stabilitatea politică și absența violenței:	38%	26%	64%
Controlul corupției:	24%	40%	64%
Statul de drept:	30%	33%	63%
Calitatea reglementării:	21%	37%	58%

Sursă: Prelucrare proprie

La o altă întrebare ce urmărește cât de mult următoarele instituții (*Stabilitatea politică și absența violenței, Eficacitatea guvernării, Calitatea reglementării, Statul de drept și Controlul Corupției*) influențează afacerea dumneavoastră? Răspunsurile au fost următoarele: *Eficacitatea guvernării* este instituția care influențează cel mai mult, acest lucru este valabil pentru 68% din respondenți. La diferență foarte mică, se situează două instituții cu procentaj asemănător, și anume *Stabilitatea politică* și *Controlul Corupției*, cu un procent de 64%. *Statul de drept* ar fi instituția care influențează mult și foarte mult propria afacere pentru 63% din respondenți iar pentru 58% *Calitatea reglementării* ar fi instituția care influențează mult și foarte mult afacerea. La fel ca în cazul de mai sus, observăm că toate instituțiile analizate sunt importante pentru firmele chestionate și toate instituțiile au înregistrat procente foarte mari, cuprinse între 58% și 68%.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Concluzii

Semnarea și intrarea în vigoare a Acordului de Asociere (AA), inclusiv crearea Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător (ZLSAC), a avut și are în continuare un impact puternic asupra dezvoltării politice, economice și sociale din Republica Moldova. În ultimul deceniu, agenda Republicii Moldova a fost dominată în totalitate de implementarea Acordului de Asociere. Acest acord bilateral are două mari obiective: transferul de instituții europene ce vizează îmbunătățirea cadrului instituțional și liberalizarea comerțului prin crearea ZLSAC. Transpunerea normelor europene în legislația națională, și aplicarea sa efectivă, implică crearea de instituții noi sau adaptarea celor existente, din acest motiv unul dintre obiectivele acestei teze de doctorat a fost cel de a surprinde dacă au avut loc transformări instituționale în Republica Moldova. În același timp, liberalizarea comerțului, prin eliminarea barierelor a crescut considerabil interacțiunea dintre cei doi actori, astfel, un alt obiectiv al acestei cercetări a fost cel de a analiza evoluția și dinamica comercială a Republicii Moldova după crearea ZLSAC. Plecând de la aceste aspecte menționate mai sus, scopul principal al demersului științific este cel de a analiza existența unei relații de cauzalitate dintre instituții și comerț.

În vederea îndeplinirii scopului propus, am apelat la următoarea strategie metodologică, identificând 6 obiective:

O1. *Măsurarea gradului de transpunere a acquis-ului comunitar în legislația națională.*

Acordul de Asociere reprezintă un set de norme și legi europene ce trebuie transpuse în legislația națională. Fiecare stat elaborează o strategie proprie prind implementarea acestor măsuri. În funcție de strategia aleasă, viteza de implementare este diferită de la stat la stat. Prin acest obiectiv, mi-am propus să măsor gradul de transpunere a Acordului de Asociere în legislația națională a Republicii Moldova. Folosind rapoartele elaborate de principalul organism de coordonare a implementării Acordului de Asociere și anume Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene după 6 ani de zile, conform Planului Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere, Republica Moldova-UE, Acordul de Asociere este transpus în legislația moldovenească în proporție de 72%-75%, la nivelul anul 2019.

Conform rapoartelor oferite de Consiliului de Asociere, Rapoartele Comisiei Europene și nu în ultimul rând Rapoartele organizațiilor ce reprezintă societatea civilă, cele mai multe acțiuni implementate din Acord au fost acțiunile aferente *Titlului IV* și *Titlului V*, acțiuni ce se referă la *cooperare economică* și la *comerț și aspecte legate de comerț*. În schimb, unele

BCU "Ion Creangă" CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

domenii înregistrează lacune grave în ceea ce privește transpunerea eficientă a acquis-ului comunitar, cum ar fi *Statul de drept, Controlul corupției* sau reformele din domeniul justiției. Prin urmare, domeniile unde Republica Moldova are grave restanțe și unde este nevoie de o implementare mai eficientă și mai urgentă a normelor prevăzute în Acordul de Asociere, sunt normele din domeniul justiției, normele privind lupta împotriva corupției și normele privind certificarea calității produselor agricole pentru a putea fi exportate în UE.

Se observă o puternică corelație între, rezultate mai bune obținute în domeniile și sectoarele care au fost condiționate în cadrul programelor de suport bugetar și de asistență macrofinanciară oferite de UE, și rezultate mai puțin notabile în domeniile și sectoarele care puteau constitui o amenințare la adresa elitei politice moldovenești. Totuși, progresul realizat de Republica Moldova privind transpunerea acquis-ului comunitar este în concordanță cu Planul Național privind Implementarea Acordului de Asociere.

La nivel național, implementarea tuturor normele prevăzute în Acord, rămâne o prioritate pentru toată clasa politică. În acest sens, Comitetul de Asociere (Republica Moldova-UE) a semnat o declarație comună în anul 2019, privind asumarea integrării aprofundate, constând într-o implementare mult mai activă și mai eficientă cu un rol mai important al UE.

O2. Analiza evoluției indicatorilor instituționali din Republica Moldova.

Pentru a putea surprinde dacă implementarea normelor prevăzute în Acordul de Asociere au transformat sau nu cadrul instituțional din Republica Moldova, este obligatoriu să analizăm evoluția indicatorilor instituționali. Pentru a putea realiza acest lucru am apelat la cea mai cuprinzătoare metodologie de măsurare a instituțiilor, oferită de către Banca Mondială și anume Indicatorii Guvernanței Globale (*Participare și responsabilitate/răspundere, Stabilitate politică și absența violenței și a terorismului, Eficacitatea guvernării, Calitatea reglementării, Statul de drept* și *Controlul corupției*).

În urma analizei efectuate, pe o perioadă de timp cuprinsă între anii 2002-2019, putem să concluzionăm că implementarea normelor prevăzute în Acordul de Asociere nu a produs transformări instituționale semnificative în Republica Moldova. La nivel general din anul 2002 până în prezent calitatea instituțională în Republica Moldova s-a îmbunătățit cu (+0.22), însă dacă luăm ca bornă anul 2014 - atunci când s-a semnat AA până în anul 2019 - ultimul an analizat, atunci putem concluziona că evoluția indicatorilor instituționali s-a înrăutățit, de la (-0.27) în anul 2014 la (-0.31) în anul 2019. Datele analizate, scot în evidență faptul că indicatorii instituționali s-au îmbunătățit mai mult în perioada premergătoare semnării Acordului de Asociere. Astfel, în perioada anilor 2009 - atunci când se lansează Politica

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Europeană de Vecinătate, și 2014 - atunci când se semnează Acordul de Asociere, calitatea instituțiilor s-a îmbunătățit cu (+0.18), acest aspect demonstrează importanță principiului condiționalității.

Dintre cei 6 indicatori instituționali analizați, doar *Calitatea guvernării* înregistrează valori pozitive, această valoare fiind de (+0.01), restul indicatorilor înregistrează în continuare valori negative. Analizate individual, evoluția instituțiilor poate fi caracterizată ca fiind foarte fragmentată și foarte fluctuantă. Instituția *Stabilitatea politică*, reprezintă cel mai bun exemplu în acest sens, cu valori atât negative, foarte mari (-0.59) cât și cu valori pozitive (+0.05). Această instituție are și cea mai înregistrează și cea mai mare amplitudine (0.64) fiind considerată cea mai instabilă. Însă, analizate la nivel general, această fragmentare a evoluției calității instituționale este absorbită/atenuată de media calității instituționale, de unde rezultă o evoluție a indicatorilor instituționali în linie dreaptă. Cel mai negativ rezultat înregistrat de Republica Moldova este reprezentat de indicatorul instituțional *Controlul Corupției* cu o valoare de (-0.98). De asemenea, *Statul de Drept, Controlul Corupției și Eficacitatea Guvernării* nu au înregistrat niciodată valori pozitive.

Această analiză în timp și spațiu, ne-a permis să comparăm media calității cadrului instituțional dintre Republica Moldova, Uniunea Europeană și Comunitatea Statelor Independente (CSI). În primul rând, dacă ne raportăm la nivelul anului 2019, atunci putem să observăm că media indicatorilor instituționali din Republica Moldova de (-0.31) este mult mai aproape de media indicatorilor instituționali din statele CSI, care este de (-0.67) și mult mai îndepărtată față de media calității instituționale din statele UE, care este de (+1.03). Cu toate acestea, totuși cadrul instituțional din Republica Moldova este mai calitativ față de statele din CSI. Un alt lucru evident, este dat de evoluția în timp a instituțiilor, calitatea indicatorilor instituționali se dezvoltă lent și are nevoie de o perioadă de timp mai mare, acest lucru este valabil atât pentru statele UE și statele CSI, cât și pentru Republica Moldova.

Ținând cont de rezultatele obținute, la întrebarea de cercetare „**Î.1.** *În ce măsură Acordul de Asociere a influențat/transformat cadrul instituțional din Republica Moldova?*" putem să concluzionăm că implementarea măsurilor prevăzute în Acordul de Asociere nu a transformat/influențat semnificativ cadrul instituțional din Republica Moldova. Se poate observa evoluția liniară a indicatorilor instituționali. Mai mult decât atât, rezultatele obținute în urma acestei analize infirmă ipoteza cercetării „**I1.** conform căreia *Acordul de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană a îmbunătățit calitatea instituțiilor din Republica Moldova*".

BCU "ION CREANGĂ" UNIVERSITY LIBRARY

Acordul de Asociere nu a îmbunătățit calitatea instituțiilor din Republica Moldova. Acest lucru se poate explica prin caracterul de durată al instituțiilor, efectele legislative necesită timp. O altă explicație ar fi existența unor capcane instituționale, adică mimarea reformei instituționale care este o caracteristică des întâlnită în statele post-sovietice, pentru că statele care și-au dorit într-adevăr să se dezvolte (statele baltice, și ele state post-sovietice) au reușit să facă reforme instituționale și au avut succes.

Este necesar un progres instituțional pentru a debloca potențialul economic al Republicii Moldova. Din acest motiv, liberalizarea comerțului exterior poate constitui un mecanism mai eficient, cu un impact mai mare asupra dezvoltării și creșterii economice a Republicii Moldova dar și asupra reformei și dezvoltării calității instituționale.

O3. Evaluarea impactului creării Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător asupra fluxurilor comerciale.

Crearea Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător (ZLSAC) a produs schimbări semnificative în profilul de comerț al Republicii Moldova, mai ales în rândul partenerilor comerciali. Impactul creării ZLSAC a fost cuantificat prin valoarea totală a fluxurilor comerciale măsurate în (mii de dolari USD), dinamica comercială cu principalii parteneri comerciali, categoriile de mărfuri exportate și importate și investițiile străine directe. Datele analizate și rezultatele obținute scot în evidență mai multe aspecte.

În primul rând, după intrarea în vigoare a ZLSAC, UE a devenit principalul partener comercial al Republicii Moldova, atât pentru export cât și pentru import. În prezent (2019), din totalul exporturilor realizate de Republica Moldova, 66% se realizează cu UE, iar din totalul importurile realizate de Republica Moldova, 50% sunt realizate cu state membre ale UE.

Mai mult decât atât, principalii parteneri comerciali analizați individual sunt state membre ale UE. De exemplu, încă din primul an de la crearea ZLSAC, Romania a devenit principalul partener comercial al Republicii Moldova în detrimentul partenerului comercial tradițional, și anume Federația Rusă. Iar odată cu trecerea timpului, în anul 2019 un alt stat din UE devine a doua piață de desfacere a produselor din Republica Moldova, acest stat este Italia. În ceea ce privește dinamica și evoluția importului, la fel încă din primul an de la crearea ZLSAC, un sat membru al UE, Romania surclasează Ucraina și devine principalul stat de import pentru Republica Moldova. Dacă primii 10 parteneri comerciali, atât la import cât și la import au rămas aceiași, crearea ZLSAC a produs modificări majore în ceea ce privește ierarhia partenerilor comerciali. Valoarea fluxurilor comerciale a crescut în special cu statele membre

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ale UE, acest lucru ne permite să mai tragem o concluzie și anume că valoarea totală a comerțului a crescut în special cu statele membre ale UE.

În al doilea rând, exporturile cu statele membre ale UE au avut un rol major în ceea ce privește calitatea mărfurilor exportate. Astfel, în materie de preluare a standardelor europene pentru diferite domenii și dimensiuni, s-a făcut un salt destul de consistent. Acest lucru este valabil și în domeniul importurilor. Experiența care vine în Republica Moldova odată cu importurile nu poate fi trecută cu vederea. Mai multe instituții dar și comunitatea de afaceri au de câștigat în urma preluării de bune practici în urma faptului că experiența din vest ajunge în orașele și satele din Republica Moldova. Programele UE s-au focusat pe această parte destul de importantă în ceea ce privește pregătirea funcționarului sau antreprenorului moldovean.

În al treilea rând, odată cu crearea ZLSAC s-a dat o undă verde pentru investițiile din Republica Moldova, care deja ajung nu numai în zone economice libere dar și în parcurile industriale care sunt în raioanele din Republica Moldova. Companiile mari cu putere financiară mare și reputație mare de talie internațională ajung la Orhei, Strășeni, Comrat, Vulcănești sau Ungheni. Acest lucru a dus în cele din urmă la modificări în ceea ce privește categoria de mărfuri exportate. De exemplu anul 2019, a fost primul an în care mărfurile din categoria *Mașini și echipamente pentru transport* a depășit volumul comerțului cu mărfuri din categoria *Produselor alimentare și animale vii* (dat fiind faptul că Republica Moldova este o țară predominant agricolă).

Datele analizate indică faptul că după instituirea Zonei de Liber Schimb, fluxurile comerciale au înregistrat o orientare a comerțului dar și o valoare mai mare, atingând pentru prima data cifra de 3.65 de miliarde dolari la export și 6.61 miliarde dolari pentru import. Prin urmare, la întrebarea de cercetare „**Î.2.** *Care a fost dinamica comercială după crearea Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător?*" putem să spunem că a fost una puternic pozitivă, și astfel, se confirmă ipoteza numărul doi conform căreia „**I2.** *Crearea Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător a impulsionat semnificativ fluxurile comerciale dintre cei doi actori*".

O4. Analiza relației de cauzalitate dintre instituții și comerț:

Pentru îndeplinirea acestui obiectiv am apelat la Testul Dumitrescu-Hurlin care este bazat pe metodologia Testului Granger. Rezultatele testării staționarității au fost semnificative, prin urmare, s-a confirmat tiparul obișnuit al datelor, perioada supusă analizei nu a înregistrat fluctuații mari, seriile de timp au fost constante și fără abateri foarte mari. Odată staționarizate, datele au fost supuse testului cauzalității bidirecționale. Conform acestui test am ajuns la

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

concluzia că în relația Republicii Moldova cu statele membre ale UE și ale CSI indiferent de instituția considerată, nu există o relație de cauzalitate bidirecțională între comerț și instituții. Din cele șase instituții analizate, niciuna nu cauzează sau este cauzată de comerț. Acest lucru înseamnă că aceste două variabile, instituțiile și fluxurile comerciale s-au dezvoltat separat și nu depind una de alta, nu se influențează reciproc. Rezultatele statistice confirmă și validează rezultatele obținute în capitolele anterioare. Pe de o parte nu avem o schimbare calitativă a indicatorilor instituționali, pe de cealaltă parte avem o creștere semnificativă a fluxurilor comerciale, rezultate în urma eliminării tuturor barierelor comerciale.

În schimb, această relație este controlată de statutul de stat membru al UE, de rata de creștere a PIB-ului, precum și de rata inflației. Prin urmare, Republica Moldova este mai predispusă să facă comerț cu un stat membru al Uniunii Europene, care are un PIB mai mare.

Cu alte cuvinte, în acest moment, cu această bază de date folosită și cu metodologia propusă se poate concluziona că nu există relație bidirecțională între instituții și comerț în relația Republicii Moldova cu partenerii săi comerciali atât din UE cât și din CSI.

Astfel, la întrebarea de cercetare **„Î3.** *Există cauzalitate între instituții și comerț în relația Uniunii Europene cu Republica Moldova?"* conform rezultatelor statistice putem să răspundem că nu există relație de cauzalitate între instituții și comerț în relația Uniunea Europeană cu Republica Moldova. Mai mult decât atât, rezultatele obținute infirmă ipoteza **„I3.** conform căreia, *Relația dintre instituții și comerț este o relația de cauzalitate bidirecțională".*

O5. Analiza statistică a influenței indicatorilor instituționali asupra comerțului.

Pentru îndeplinirea acestui obiectiv, am apelat la estimarea modelelor de regresie de tip panel. Acest lucru a presupus identificarea și validarea modelului sau modelelor adecvate datelor utilizate. De aici rezultă două modele de regresie, modelul cu efecte fixe și modelul cu efecte aleatoare. În analiza de față, modelul adecvat este modelul cu efecte fixe deoarece, valorile rezultate în urma testului Hausman sunt suficient de mari pentru a se respinge ipoteza nulă, considerând un nivel de semnificație chiar de 1%. Prin urmare, modelul cu efecte fixe este superior modelului cu efecte aleatoare, pentru captarea eterogenității neobservate în relația dintre comerț și fiecare instituție în parte, controlată de statutul de membru UE, rata de creștere a PIB-ului și rata inflației. Această concluzie este susținută și prin raportul de determinație (R-Squared) pentru care se obțin valori mult mai ridicate în cazul modelelor cu efecte fixe în comparație cu cele obținute pentru modele cu efecte aleatoare.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Rezultate testelor Fisher pentru toate cele 6 instituții arată că efectele fixe specifice ambelor dimensiuni sunt semnificative statistic, sugerând că impactul fiecărei instituții în parte și a celorlalte variabile independente, statutul de țară membră UE, rata de creștere a PIB-ului și rata inflației, asupra comerțului sunt influențate de variațiile lor în timp și din cadrul țărilor.

Rezultatele estimării modelului cu efecte fixe ne permite să răspundem la întrebarea de cercetare „**Î4**. *Cum influențează noul cadru instituțional din Republica Moldova comerțul?*". Toate instituțiile analizate contează, sunt importante pentru comerț și influențează semnificativ statistic. Din acest punct de vedere, ipoteza numărul 4 conform căreia „**I4.** Calitatea cadrului instituțional din Republica Moldova influențează semnificativ comerțul'' se confirmă.

O6. Identificarea instituțiilor care influențează semnificativ mediul de afaceri din Republica Moldova.

Acest obiectiv a fost îndeplinit prin realizarea de chestionare aplicate exportatorilor din Republica Moldova. În primul rând, rezultatele chestionarelor validează rezultatele obținute în capitolele anterioare. Majoritatea exportatorilor din Republica Moldova sunt de acord cu procesul de reformă declanșat de implementarea normelor prevăzute în Acordul de Asociere, aceste reforme au avut un impact pozitiv asupra propriei afaceri. Impactul creării ZLSAC a dus la înființarea unui număr mai mare de întreprinderi mici și mijlocii. Majoritatea firmelor chestionare desfășoară activități comerciale cu statele membre ale UE, iar nivelul de încredere a crescut considerabil în rândul partenerilor din UE. Și pentru mai mult din jumătate din firmele chestionate, atât rata vânzărilor cât și rata angajaților a crescut.

În al doilea rând, rezultatele obținute evidențiază importanța instituțiilor pentru exportatori. Pentru 68% din respondenți, *Eficacitatea guvernării* reprezintă instituția care influențează cel mai mult mediul de afaceri. La o diferență foarte mică, se situează două instituții cu procentaj asemănător, și anume *Stabilitatea politică* și *Controlul Corupției*, cu un procent de 64%. *Statul de drept* ar fi instituția care influențează mult și foarte mult propria afacere pentru 63% din respondenți. Pentru 58% din firmele analizate, *Calitatea reglementării* ar fi instituția care influențează mult și foarte mult afacerea. La fel ca în cazul de mai sus, observăm că toate instituțiile analizate sunt importante pentru firmele chestionate și toate instituțiile au înregistrat procente foarte mari, cuprinse între 58% și 68%.

În ceea ce privește investițiile, atunci instituțiile care au impactul cel mai puternic sunt următoarele. Pentru 76% din firme *Stabilitatea politică* cu riscul de țară ridicat contează mult și foarte mult, *Eficacitatea guvernării* contează în proporție de 73%, *Controlul corupției* în proporție de 61%, *Statul de drept* contează mult și foarte mult în proporție de 57% și *Calitatea*

BCU IAȘI CENTRUL DE INFORMARE LIBRARY

reglementării contează în proporție de 57%. Se poate observa că toate instituțiile înregistrează procente foarte mari ce depășesc 50% toate instituțiile sunt importante și toate instituțiile influențează semnificativ mediul de afaceri. Însă, dintre toate instituțiile analizate, *Stabilitatea politică* este instituția care influențează cel mai mult mediul de afaceri din Republica Moldova apoi *Eficacitatea guvernării* și *Controlul corupției*.

Astfel, putem concluziona și totodată să răspundem la întrebarea de cercetare „**Î5.** *Care instituții au un impact semnificativ asupra mediului de afaceri din Republica Moldova?*". Prin urmare, instituțiile care au un impact semnificativ asupra mediului de afaceri sunt: *Stabilitatea politică și absența violenței* și *Eficacitatea guvernării*. Rezultatele obținute în urma chestionarului confirmă ipoteza de cercetare „**I5.** conform căreia *Calitatea cadrului instituțional din Republica Moldova influențează mediul de afaceri*".

Într-o proporție de 71% din firmele analizate consideră că o eventuală integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană ar fi benefică pentru propria afacere.

Acordul de Asociere UE-Republica Moldova, inclusiv ZLSAC, continuă să rămână liantul cel mai important care stă la baza relațiilor bilaterale dintre cei doi actori. La nivel național, implementarea acestui Acord rămâne o prioritate pentru toată clasa politică a Republicii Moldova, și aș adăugă că dezvoltarea și creșterea economică a Republicii Moldova depinde într-o măsură foarte mare dacă clasa politică de la Chișinău va ști să profite de beneficiile aduse atât de Acordul de Asociere cât și de beneficiile ZLSAC.

Implementarea ZLSAC în Republica Moldova este un proces continuu, iar obiectivul final este cel de a moderniza economia Republicii Moldova. Cu excepția perspectivei de aderare, AA cu componenta ZLSAC reprezintă fără îndoială, cel mai bun și mai potrivit instrument de politică externă a UE în vederea declanșării procesului de transformare în statele PaE, atât din punct de vedere economic cât și din punct de vedere al percepției UE. Republica Moldova este, prin acest Acord, mult mai interconectată cu piața europeană și astfel mult „mai aproape" de UE.

Consider că succesul real al PaE și până la urmă succesul procesului de europenizare a Republicii Moldova depinde în foarte mare măsură de relația dintre instituții și comerț și nu doar exclusiv de liberalizarea comerțului sau doar de transferul de instituții. Creșterea fluxurilor comerciale fără o dezvoltare instituțională poate să fie doar o creștere temporară. Din acest considerent este imperios necesar să înțelegem mai bine această relație ca să putem întreprinde măsuri de politici comerciale care au ca scop facilitatea și consolidarea transferului de instituții sau impulsionarea fluxurilor comerciale. Mai mult decât atât, performanța economică implică performanță instituțională pentru un succes de durată. De asemenea, atingerea obiectivelor

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

propuse în Acordul de Asociere și asumate de ambele părți, depind în mare măsură de ambițiile și eforturile depuse de Republica Moldova, pentru că în acest moment implementarea AA în special ZLSAC înregistrează o stagnare, din cauza situației sociale și economice asemănătoare unui stat capturat care întreprinde măsuri mai degrabă contrare aprofundării în structurile europene.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Bibliografie:

Acemoglu, Daron. 2008. *Introduction to Modern Economic Growth.* Boston: Departament of Economics Massachusetts Institute of Technology.

Acemoglu, Daron. 2006. *Economic Origins of Dictatorship and Democracy.* Massachusetts: Harvard University Press.

Acemoglu, Daron, și James Robinson. 2008. *The role of institutions in growth and development.* Working Paper No. 10, Commission on growth and development, Washington: World Bank.

Adarov, Amat, și Peter Havlik. 2017. *Challenges of DCFTAs: How can Gorgia, Moldova and Ukraine succeed?* Policy Brief, Viena: Viena Institute for International Economic and Bertlesmann Stiftung.

Alvarez, Inmaculada C., Javier Barbero, Andres Rodriguez-Pose, și Jose L. Zofio. 2017. „Does Institutional Quality Matter for Trade? Institutional Conditions in a Sectoral Trade Framework." *World Development* (Elsevier) Pages 72-87.

Anderson, James E. 2018. *N-S Trade with weak institutions.* NBER Working Paper No. 24251, Oxford: National Bureau of Economic research. http://www.nber.org/papers/w24251.

Aoki, Masahiko. 2000. „Institutional evolution as punctuated." În *Institutions, Contracts and Organizations Perspectives from Ne Insttutional Economics*, de Claude Menard, 11-33. Montpelier: Edward Elgar Publishing Limited.

Balassa, Bela. 1969. *The theory of economic integration.* Watford: Taylor Garnett Evans&Co.

Bhattacharyya, Sambit. 2011. „Trade liberalization and institutional development." *Journal of Policy Modeling* (Elsevier) Pages 253-269. doi:10.1016/j.jpolmod.2011.08.005.

Blockmans, Steven, Nadejda Hriptievschi, iaceaslav Panasiuk, și Ekaterine Zguladze. 2018. *Integritatea și reforma judiciară puse la încercare.* Bruxelles: Centrul pentru Studii de Politică Europeană.

Bocancea, Sorin, și Radu Carp. 2016. *Calea Europeană a Republicii Moldova.* Iași: Adenium.

Boțan, Igor. 2014. *Prevederile Acordului de Asociere Republica Moldova - Uniunea Europeană.* Chișinău: Arc.

Bruno, și Dallago. 2005. „Institutions and Entrepreneurship: A comparative Evaluation of South-Eastern Europe,." *Working Paper 01, University of Trento, School of international studies.*

Calus, Kamil. 2016. *Moldova: from oligarchic pluralism to Plahotniuc's hegemony.* Centre for Eastern Studies (OSW).

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Cernat, Lucian. 2019. *Trafe for you too: Why is trade more importnat than you think?* Bruxelles: European Commission DG Trade.

Commission, European. 2019. *Association Implementation Report on Moldova.* Joint Staff Working Document, Brussels: High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy.

Dîrdală, Lucian-Dumitru. 2013. „After Vilnius: the European Union's smart power and the Eastern Neighbourhood." Editor Universitatea Alexadru Ioan Cuza. *Eastern Journal of European Studies, Volume 4, Issue 2* pages 123-136.

Dollar, David, și Aart Kraay. 2003. „Institutions, trade and growth." *Journal of Monetary Economics* (Elsevier) 133-162.

EEAS. 2017. *European External Action Service.* 11 Octombrie. Accesat Ianuarie 18, 2020. https://eeas.europa.eu/delegations/moldova_en/33723/Moldova:%20EU%20cuts%20budget%20support%20programme%20for%20justice%20reforms.

Emerson, Michael, Denis Cenușă, Tamara Kovziridze, și Veronika Movchan. 2018. *Eforturile pentru buna guvernare în Europa de Est.* Bruxelles: Centrul de Studii Politici Europene.

EU4Business-Report. 2019. *Investing in SMEs in the Eastern Partnership - Republic of Moldova.* Country Report , Chișinău: EU4Business.

EU-NEIGHBOURHOURS-east. 2020. „ANNUAL SURVEY REPORT, Republic of Moldova – 4th Wave (Spring 2019)." ECORYS, March.

Frankel, Jeffrey, și David Romer. 1999. „Does trade cause growth?" *The American Economic Review.*

Goșu, Armand. 2016. *Euro-falia.* București: Editura Curtea Veche.

Groot, Henri L. F. de, Gert-Jan Linders, Piet Rietveld, și Uma Subramanian. 2003. *The Institutional Determinants of bilateral Trade Patterns.* Tinbergen Institute Discussion Paper, Rotterdam : Tinbergen Institute.

Groza, Iulian. 2019. „Moldova. Renewed hope after a string of setbacks." În *The Eastern Partnership a Decade On, Looking back, thinking ahead*, de Sinikukka Saari Stanislav Secrieru, 42-56. Paris: European Union Institute for Security Studies.

Gylfason, Thorvaldur, Inmaculada Martinez-Zarzoso, și Per Magnus Wijkman. 2015. „Free Trade Agreements, Institutions and the Exports of Eastern Partnership Countries." *Journal of Common Market Studies* 53 (6): 1214-1229. doi:10.1111/jcms.12275.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Havlik, Peter, Gabor Hunya, și Yuri Zaytsev. 2018. *Foreign Direct Investments: A comparison of EAEU, DCFTA ans Seleted EU-CEE Countries.* Research Report 428, Vienna: The Vienna Institute for International Economic Studies.

Hood, M. V., Quentin Kidd, și Irwin L. Morris. 2008. „Two Sides of the Same Coin? Employing Granger Causality Tests in a Time Series Cross-Section Framework." *Political Analysis* Pages 324-344. doi:10.1093/pan/mpn002.

Iacobuță, Andreea-Oana. 2012. *Costurile de tranzacție, o abordare instituționalistă.* Iași: Editura, Alexandru Ioan Cuza.

IMF. 2003. *Growth and Institutions.* World Economic Outlook, Washington: International Monetary Fund.

Ioniță, Veceaslav, interviu de Mușchei Ion. 2019. *Capacitatea României de actor extern și furnizor de stabilitate în vecinătatea de est a UE* (2 Decembrie).

Iskra Kirova, Olga Kvashuk, Iryna Solonenko, Rasa Uzdavinte. 2015. *European Integration Index 2014 for Eastern Partnership Countries.* Swedish International Development Co-operation Agency.

Iwanow, Tomasz. 2008. „INSTITUTIONAL QUALITY AND TRADE PERFORMANCE: A SECTORIAL GRAVITY MODEL APPROACH." *European Trade Study Group Annual Conference, .* Warsaw.

Jansen, Marion, și Hildegunn Kyvik Nordås. 2004. *Institutions, trade policy and trade flows.* Working Paper ERSD-2004-02, Lausanne: World Trade Organization, Economic Research and Statistics Division.

Jovanovic, Miroslav N. 2005. *The Economics of European Integration.* Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Jutting, Johanes. 2003. „Institutions and deelopment: a critical review." *Workin Paper OECD Development Center.*

Kaufmann, Daniel, Aart Kraay, și Massimo Mastruzzi. 2010. *The Worldwide Governance Indicators Methodology and Analytical Issues.* Policy Research Working Paper 5430, The World Bank, Development Research Group Macroeconomics and Growth Team.

Keohane, Robert. 1989. *Neoliberal Institutionalism: A Perspective on World Politics, .* Westview Press.

Knack, Stephen, și Philip Keefer. 1995. „Institutions and economic performance: cross-country tests using altrnative institutional measures." *Economic and politics* Volume 7 (Issue 3).

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Korosteleva, Elena A. 2013. „Evaluating the role of partnership in the European Neighbourhood Policy: the Eastern neighbourhood." *Eastern Journal of European Studies* 11-36.

Kraay, Aart, Daniel Kaufmann, și Pablo Zoido-Lobaton. 1999. *Governance Matters.* Policy Research Working Paper 2196, Washington: The World Bank, Development Research Group Macroeconomics and Growth and World Bank Institute Governance, Regulation and Finance.

Leonard and Krastev, Ivan Krastev Mark. 2014. „The New European Disorder." *European Council and Foreign Relations*, 11: 2.

Levchenko, Andrei, și Quy-Toan Do. 2005. „Trade, Inequality, and the Political Economy of Institutions." *Sixt Jacques Polak Annual research Conference.* Washington.

Linders, Gert-Jan M., Arjen Slangen, Henri L. F. de Groot, și Sjoerd Beugelsdijk. 2005. *Cultural and Institutional Determinants of Bilateral Trade.* Discussion Paper, Amsterdam: Tinbergen Institute.

Longhurst, Kerry. 2016. „Implementing the DCFTA in the context of state capture: assesing the position of Small and Medium Enterprises." *Eastern Journal of European Studies* Volume 7 (Issue 2).

Lupușor, Adrian, Denis Cenușă, și Alexandru Fală. 2013. *Quo vadis Moldova: Integrare Europeană, Integrare Euroasiatică sau Status Quo?* Document de Politici, Chișinău: Expert-Grup Centru Analitic Independent.

MAEIE. 2020. *Raport privind realizarea Planului Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere RM-UE ÎN ANII 2017-2019.* Raport, Chișinău: Ministerul Afacerilor Externe și al Integrării Europene.

Manoli, Panagiota. 2013. „Political Economy aspects of Deep and Comprehensive Free Trade Agreements." Editor Universității Alexandru Ioan Cuza. *Eastern European Journal*

22, 2020. https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev.polisci.2.1.91.

Moga, Teodor Lucian. 2011. „Platforma economică a politicii europene de vecinătate în Europa de Est." În *Romania and the European Union. Dynamics of the integration process*, de Ramona Frunză, Cirpian Alupului Gabriela Carmen Pascariu, Pages 161-168. Iași: Editura Alexandru Ioan Cuza.

Morgenthau, Hans J. 2013. *Politica între națiuni.* Iași: Editura Polirom.

Mungiu-Pippidi, Alina. 2015. *În căutarea bunei guvernări. Cum au scăpat alte țări de corupție?* Iași: Editura Polirom.

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Munteanu, Igor. 2019. „Democrația ghilotinată de oligarhi." În *Democrația sub asediu*, de Armand Gussi și Goșu Alexandru, paginile 67-110. București: Editura Corint.

Mușchei, Ion. 2019. „The Relationship Between Institutions and Trade, Empirical Analysis from the Republic of Moldova Case." *EASTERN EUROPEAN JOURNAL OF REGIONAL STUDIES* 5 (2): 4-23. Accesat June 2020. https://csei.ase.md/journal/files/issue_52/EEJRS_5.2_f-4-23_MUS.pdf.

Mușchei, Ion, și Loredana Simionov. 2019. „L'efficacité du « soft power » de l'Union européenne dans le voisinage oriental. Une étude de cas sur la République de Moldavie." În *Pratiques du soft power*, de Radovan Gura & Gilles Rouet, 109-130. L Harmattan.

Naumescu, Valentin. 2017. „Criza ca amenințare a securității: Europa și vecinătățile." În *Criza Uniunii Europene și ordinea globală în era Trump*, de Valentin Naumescu, pages 14-59. București: Editura TREI.

Nicolini, Marcella, și Alessia Paccagnini. 2011. „Does Trade Foster Institutions? An Empirical Assesment." *Review of Economics and Institutions* Volume 2 (Issue 2). doi: 10.5202/rei.v2i2.28. .

North, Douglass. 1991. „Institutions." *The Journal of Economic Perspectives, vol 5, Number 1* 97-112.

Nye, Joseph S. 1967. „Corruption and Political Development: A Cost-Benefit Analysis." *The American Political Science Review* 417-427. doi:10.2307/1953254.

Ojega, Paul, Emmanuel Geroge, Phillip O.Alege, și Adeyemi Ogundipe. 2014. „International Trade, Do Institutions Matter? Evidence from Regional Studies." *Theoretical Economics Letters* Volume 4: Pages 584-597. doi:http://dx.doi.org/10.4236/tel.2014.47074.

Pascariu, Gabriela Carmen, și Teodor Lucian Moga. 2013. „The Eastern Partnership - a strong incetive for reform?" În *The EU as a model of soft power in the Eastern Neighbourhood*, de Ramona Frunză, Teodor Lucian Moga Gabriela Carmen Pascariu, pages 152-161. Iași: Editura „Universității Alexandru Ioan Cuza" Iași.

Pohoață, Ion. 2009. *Repere în economia instituțională.* București: Economică.

Popescu, Nicu, și Andrew Wilson. 2020. *Turning preence into power: Lessons from the Eastern Neighbourhood.* Policy Brief, Bruxelles: European Council on Foreign Relations.

Prisecaru, Petre. 2008. *Procesul de convergență instituțională,Volumul I.* București: Editura Economică.

BCU "CAROL I" BUCUREȘTI

Radaelli, Claudio, și Simon J. Bulmer. 2004. „The Europenisation of National Policy."

Rothstein, Bo. 2017. „Four myths about corruption." *World Economic Forum.* 17 December. Accesat 2020. https://www.weforum.org/agenda/2017/12/four-myths-about-corruption/.

Sandu, Ioana. 2014. „EU-Moldova trade relations: competitive advantages of Moldova industries on the single market." În *European Union in Time of Crises. Perspective and Solutions. EURINT*, de Gabriela Carmen Pascariu Ramona Țigănașu Cristian Încalțărău, pages 193-208. Iași: Editura Universității Alexandru Ioan Cuza.

Schimmelfennig, Frank, și Ulrich Sedelmeier. 2005. *The Europeanization of Central and Eastern Europe.* Ithaca New York: Cornell University Press.

Schweickert, Rainer, Inna Melnykovska, Andrea Gawrich, și Thorsten Drautzburg. 2008. *Institutional Convergence of CIS Towards European Benchmark.* CASE Network Reports No. 82, Warsaw: Center for Social and Economic Research.

Secrieru, Stanislav, și Sinikukka Saari. 2019. *The Eastern Partnership a decade on. Looking back, thinking ahead.* The EUISS Chaillot Paper series no.153, Paris: European Union Institute for Security Studies.

Varela, Gonzalo J., și Ruslan Piontkivsky. 2015. *Moldova Trade Study - Overview.* Trade Study, Washington: Th World Bank.

Voight, Stefan. 2013. „How (Not) to measure institutions." *Journal of Institutional Economics* 1-26. Accesat March 24, 2018. https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-institutional-economics/article/how-not-to-measure-institutions/197716CE594C7203BFF7D6CDDB150F3A.

Williamson, Claudia R. 2008. „Informal Institutions rule: institutional arrangements and economic performance." *Public Choice*, 19 July.

Williamson, Oliver. 2000. „Thenew Institutional Economics:Taking Stock, Looking Ahead." *Journal of Economic Literature, Vol XXXVIII* 597.

World-Trade-Organization. 2013. *Factors shaping the future of world trade.* World Trade Report, Geneva: World Trade Organization.

Zelekha, Yaron, și Eyal Sharabi. 2012. „Corruption, institutions and trade." Editor Springer. *Economics of governance* 13 (2): 169-192. doi:10.1007/s10101-012-0109-7.

Zygierewicz, Anna. 2020. *Association Agreement between the EU and the Republic of Moldova, European Implementation Assessment (update).* Study, Brussels: European Parliamentary Research Service.

B.C.U. „M.EMINESCU" IAȘI
ȘTIINȚE ECONOMICE

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI
ŞTIINŢE ECONOMICE

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY